

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Кафедра перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців

Науково-дослідна лабораторія фольклору,
народних говорів та літератури Придніпровського регіону
Дніпропетровського національного університету імені Олеса Гончара

Збірник наукових праць

Всеукраїнської науково-практичної
Інтернет-конференції

«РОЛЬ УКРАЇНОЗНАВСТВА
У ВИХОВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ
ТА ГІДНОСТІ НОВОЇ ГЕНЕРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ»

14–15 листопада 2013 року

Дніпропетровськ
Видавець Біла К. О.
2013

УДК 81
ББК 73
Р 68

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ:

Голова оргкомітету:

Шепель Ю. О. – д. ф. н., проф., зав. кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара.

Заступник голови:

Панченко Є. І. – д. ф. н., проф., зав. кафедри англійської філології Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара.

Вчений секретар конференції:

Амічба Д. П. – к. ф. н., доц. Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара.

Члени оргкомітету:

Горпинич В. О. – д. ф. н., професор кафедри української мови Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара;

Галацька В. Л. – к. ф. н., доц. кафедри української літератури Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара;

Марфобудінова М. М. – зав. НДЛ українського фольклору Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара;

Карпович В. Є. – наук. співроб. НДЛ укр. фольклору Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара;

Старченко В. І. – наук. співроб. НДЛ укр. фольклору Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара.

Р 68 Роль українознавства у вихованні національної свідомості та гідності нової генерації українців : зб. наук. праць Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., 14–15 лист. 2013 р. – Дніпропетровськ : Біла К. О., 2013. – 90 с.

ISBN 978-617-645-149-5

У збірнику надруковано доповіді Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Роль українознавства у вихованні національної свідомості та гідності нової генерації українців».

Для студентів, аспірантів, викладачів ВНЗів та інших зацікавлених осіб.

УДК 81
ББК 73

ВМЕСТО ПРЕДИСЛОВИЯ

Система понятий и терминов этно-лингвокультурологии ещё не устоялась. Здесь ведутся дискуссии – иногда жаркие, но неизменно вежливые (в отличие, например, от споров по военной или политической истории).

Изучение культурных концептов на доступном широкой публике уровне, несомненно, будет способствовать лучшему взаимопониманию различных народов. Для достижения успеха в этом деле потребуется объединение усилий исследователей и популяризаторов.

Сборник научных докладов посвящен обсуждению и поиску междисциплинарных подходов в гуманитарных науках. В нем рассматривается применение лингвокультурологического подхода в научных исследованиях. Анализируются проблемы лингвокультурологии, взаимоотношения языка и культуры.

Исследования языка, речи, текста, фольклора, изобразительного искусства и национальной музыки, выявление взаимосвязей между филологическими и собственно философскими подходами, представленные в различных разделах сборника, направлены на изучение проблем взаимовлияния философских и лингвистических концепций XX в., описан целый ряд новых лингвистических объектов рубежа XX–XXI вв.

Проблематика публикуемых материалов, согласно нашему намерению, не будет ограничиваться лингвоконцептологией и сборник материалов будет открыт для лингвистов и представителей других направлений, работающих в области семантики, прагматики и дискурса, а также занимающихся классическими лингвистическими дисциплинами – лексикологией, грамматикой, текстологией, фольклором, этнографией и прими научными родственными дисциплинами.

Ю. А. Шепель

Богданова Ю. М.

Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна

СУЧАСНИЙ МІСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР: СПЕЦИФІКА НАРАТИВУ

Сучасна духовна ситуація в Україні й у світі характеризується глибинними зрушеннями, які виявляються на різних рівнях суспільного буття й свідомості. Відродження національної культури, у тому числі її наративної спадщини, – один з аспектів цих процесів. Саме тому нашу увагу привернув сучасний міський фольклор. Безумовно, він є цінним але маловивченим джерелом пізнання поточного стану фольклорної творчості.

У сучасному світі, позначеному потужними урбаністичними та глобалізаційними процесами, фольклор набуває нових якостей та функцій. Учені констатують зміну фольклорної парадигми в умовах міст а, відповідно, необхідність ширшого врахування сучасних культурологічних підходів до методології фольклору, його структуризації. Ефективним підходом є зокрема диференціація та розгляд сучасного фольклору у контексті його функціонування в різних соціальних стратах, групах («стратифікація» фольклору). Групові підрозділи новітнього фольклору (як і територіальні, конфесійні тощо) є органічними складовими його загальнонаціонального цілого [2, с. 283].

З цієї теми нас зацікавили праці сучасних дослідників-фольклористів таких як: Т. Бакіна, В. Буряк, В. Галацька, М. Дмитренко, М. Долгов, Л. Іваннікова, Л. Єфремова, В. Карпович, Р. Кирчів, М. Красіков, Н. Лисюк, О. Лобашук, С. Лойтер, М. Марфобудінова, С. Неклюдов, І. Павленко, В. Сокіл, В. Старченко, Л. Стрюк, О. Харчишин, К. Фролова, Т. Щіпанська, Ф. Яловий.

У вивченні сучасного українського міського фольклору залишається ще багато незвіданого, нез'ясованого та цікавого.

Сам термін «наратив» був запозичений з історіографії. Він виник в рамках концепції «наративної історії», що трактує зміст історичної події не як обґрунтований об'єктивною закономірністю історичного процесу, але як виникаючий

у контексті розповіді про подію і нерозривно зв'язаний з інтерпретацією (наприклад, робота Тойнбі «Людство і колиска-земля. Наративна історія світу», 1976) [5].

Наратив, іноді нарратив (англ. і фр. narrative – розповідь, оповідання, від лат. *narrare* – мовний акт, тобто вербальний виклад – на відміну від уявлення): історично і культурно обґрунтована інтерпретація якогось аспекту світу з певної позиції. У літературі наратив – лінійний виклад фактів і подій у літературному творі, тобто те, як воно було написано автором [5].

Варто зазначити, що дослідники та збирачі українського фольклору на рубежі XIX–XX ст. не тільки зафіксували, але й дуже детально відобразили у своїх працях процеси новотворення й трансформації народної творчості, що відбувалися у сфері усної народної словесності їх часу, показали характерні аспекти її, пов'язаності з добою, та дослідили роль і функціонування наративів у повсякденному житті людей. На наш погляд особливо виокремилися дослідження новотворчості в українському фольклорі XIX – початку XX ст. в розвідках В. Гнатюка, Г. Залюбовського, Ф. Колесси, І. Манжури, Я. Новицького, І. Франка, Д. Яворницького та ін.

Однак новотворчість XX-го століття через Дві світові війни, революції, репресії та важкий післявоєнний час фактично обірвалися на десятиліття. Жорстока ідеологічна та режимна диктатура спричинила суттєву регресію предметних напрямків і аспектів фольклористичних досліджень в Україні, деградацію української науки, зокрема її гуманітарної українознавчої частини.

Сучасний російський фольклорист Борис Путілов, окреслюючи вектор предметного поля фольклору, виходить з того, що останній є інтегральною складовою традиційної культури, зокрема духовної, тому відносить до нього все з народної словесності, що є дотичним до народної традиційності. Це не тільки художня словесність, представлена канонізованими жанрами: народних пісень, казок, легенд, переказів, приказок, прислів'їв, загадок та ін., але й стереотипізовані в процесі побутування і традиційних функціональних зв'язків види словесності без явних ознак естетизації: заклинання, ворожба, божба, побажання, формули вітання й прощання, прокляття, лайки, чутки, забобонні прикмети, ярмаркові вигуки й примовляння тощо [3, с. 14, 26–27, 31].

До фольклору входять й сучасні міські наративи, в тому числі й ті, які трансформувались з опозиційних настроїв до радянського тоталітарного режиму, позначені духом протесту й боротьби, які в умовах того часу були під забороною, вважалася поза законом.

Фольклорне середовище створюється і функціонує на основі суми діючих і повторюваних культурно-побутових стереотипів, які є органічними складовими живої традиції. Таким стабільним середовищем для української фольклорної традиції було село. Саме в ньому відбувалися головні процеси репродукування цієї традиції і нарощення її новими утвореннями. Невипадково ще до недавнього часу погляди наших фольклористів були звернуті виключно на село – до такої міри, що вони не помічали чи нехтували творчістю типу фольклорної в позаселянських середовищах [1, с. 28–29].

Український фольклор – переважно селянський, бо «колискою творення» фольклору є сільське середовище. Це те «общинне» коло, в якому проходить життєвий шлях людини, з яким вона узгоджує дії свого особистого та громадського побуту, формує цілу систему обрядів, ритуалів, які стають для людини нормою поведінки. Це не означає, що місто не бере участі у творенні фольклору. Принципова різниця поміж середовищами села й міста полягає в тому, що перше – замкнене й соціально компактне, яке сприяє локалізації традиційної культури; друге – етнічно й соціально відкрите – схильне до асиміляції культурних цінностей. Для села характерне поєднання комунікативних ланок: творець – медіум – реципієнт. У середині фольклорного середовища перебувають і доярка, і вишивальниця, і майстриня, і поштарка, і гурт колишніх колгоспниць співають для себе. Для *міського середовища* характерна диференціація названих ланок, відокремлення творця від слухача та виконавця. Асиміляція села до міста має принципове значення в профілізації різних форм матеріальної та духовної цінності, є причиною постійної суперечності поміж так званим *первинним фольклором*, сільським (як його тепер називаємо, аутентичним), *вторинним*, представленим у різних інших формах поза аутентичним, і так званим фольклоризмом [4, с. 39].

Так поза увагою вітчизняної фольклористики залишилися фольклорні наративи міст в Україні. Походить це від утвердженого віддавна уявлення, що міста є територіальним простором чужих етносів й спільнот, непродуктивних для українського фольклорного середовища. Це уявлення, на нашу думку, є недостатньо коректним. Адже співіснування різних етносів на побутовому, а отже й фольклорному рівнях не знищували, а доповнювали наративу фольклорну базу, вносили нові елементи фольклору асимілюючи їх до нових реалій навколишнього світу. Така етнокультурна єдність простежувалась й у кінці XIX – на початку XX ст., коли українські міста наповнювалися чужорідними чиновницькими, військовими і купецько-промисловими елементами, посилено і в офіційному порядку «обмосковлювалися».

Ми погоджуємося з думкою Романа Кирчіва, що майже поза увагою нашої науки залишився й процес формування в містах України своєрідного фольклорного середовища у час колективізації й індустріалізації та й взагалі радянського періоду у зв'язку з величезним впливом, міграціями населення сіл і його інтенсивною урбанізацією. Дослідження цього процесу було однобічно спрямоване на висвітлення інтернаціоналізації культурно-побутового середовища та формування в ньому етнокультурних рис «нової історичної спільності «радянського народу». Упущення, вважаємо, дуже істотне, оскільки це час, коли в Україні відбувалася докорінна ломка традиційних основ усіх сфер життя – господарського, культурно-побутового, релігійного, сімейного, громадського, коли відбувалося нове соціальне структурування її населення з постійно діючою тенденцією не на користь селянства, яке стало у відсотковому відношенні меншим від жителів міст і промислових осередків. Уже ці об'єктивні обставини не могли не спричинитися до значних змін у структурі і характері новочасного фольклорного середовища – того ґрунту, на якому продовжує жити, функціонувати і розвиватися українська народна творчість новітнього часу [1, с. 30–31].

На сьогодні, вивчення українського міського фольклору набуває нового імпульсу, оскільки залишається ще багато нез'ясованого, в минулому, активно з'являються нові твори. Знання історичних та культурних надбань попередніх

поколінь, збирання й упорядкування матеріалів щодо виникнення й трансформації сучасних міських наративів та відродження фольклорної традиції необхідні один з продуктивних напрямків фольклористичної науки, суголосної нашому часу.

Список використаних джерел:

1. Кирчів Р. Двадцять століття в українському фольклорі / Р. Кирчів. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2010. – 536 с.
2. Кирчів Р. Фольклор у системі новочасної української культури (Основні аспекти предметного окреслення проблеми) / Р. Кирчів // Записки НТШ. Т. ССХLII. Праці Секції етнографії і фольклористики. – Львів, 2001. – С. 271–306.
3. Путилов Б. Н. Фольклор и народная культура / Б. Н. Путилов. – СПб., 1994. – 352 с.
4. Українська художня культура: навч. посіб. / за ред. І. Ф. Ляшенка. – К.: Либідь, 1996. – 416 с.
5. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.en.wikipedia.org>

Карпович В. Е.

Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ НАРОДНОЇ ПІСНІ НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ (історіографія питання)

Все частіше науковці звертаються у своїх дослідженнях до проблеми осмислення національної української духовності суспільства як одного з факторів виховання молоді та свідомої української інтелігенції. Такий рух не можливий без процесу накопичення та узагальнення духовної спадщини народу.

Мета нашого дослідження виявлення тенденцій розвитку музично-духовної спадщини Нижньої Наддніпрянщини. Народна пісня, її сюжетика, мелодика та характер виконання кожного регіону дають підстави робити висновки про етнічний менталітет, історичну пам'ять, свідомість та культуру кожного куточка України. Історично розвиток культури українського народу й локально – Нижньої Наддніпрянщини – це процес не ізольований від культур інших народів, які впродовж тривалого часу проживають на цій території. Кожен регіон віками творить інваріанти самобутньої культури, успадковуючи духовні надбання

минулих поколінь, засвоюючи етичні та естетичні, етнопедагогічні та культурологічні цінності народної творчості різних етносів.

Звертаючись до історії вивчення народно-музичного фольклору Півдня України, до якого входить і Дніпропетровська область, а раніше Катеринославська губернія, слід зупинитись на історії збирання та осмислення дослідження народної творчості, зокрема пісенного матеріалу.

На односторонність вивчення фольклору, музичного матеріалу народної пам'яті Півдня України у своєму дослідженні звертає увагу Л. Іваннікова. Науковець зазначає у своєму дослідженні, що матеріал, який записувався на цій території у кінці XVIII – першій половині XIX ст., висвітлював роль козацтва в житті автохтонного населення Степової України. [1] Але саме з цього починається дослідницька практика і цей матеріал ми датуємо як перший період. Початок класифікації за жанрами та особливостями, перших фольклористичних матеріалів намагалися робити історики-теоретики які вивчали цей край: І. Срезневський, А. Скальковський, М. Костомаров (кінець XVIII – поч. XIX ст.).

«По́за увагою перших наукових розвідок залишились жанри та послідовність свят календарно-обрядової пісенності та традиції, не залишивши згадки про такі жанри як (веснянки, русальні, купальські, жнивварські, псалмі, дитячий фольклор, величально-зимову театралізацію та ін.), не даючи науковцям можливості порівняння, та відповіді про побутування на цій території відповідних жанрів» [1]. Але відсутність фактичного матеріалу зазначеного періоду не дає права стверджувати, що такі жанри не існували. На нашу думку, саме побутування цих жанрів невід'ємне від традиційного життя пересічного українця того часу, людини, яка мала аграрний спосіб життєдіяльності в чітких рамках річного регламенту роботи та свят.

Таке ставлення дослідників зазначеного часу до цінності історичного фольклорного матеріалу та відокремлення його від загального пласту обрядового фольклору, свідчить про те, що історики хотіли в першу чергу висвітлити період козацтва та звернути увагу на козацтво як на унікальне українське явище, підкріпити історію теоретичним матеріалом історичної пам'яті українського народу.

Другий етап вивчення фольклорної традиції регіону починається з іменами та дослідженнями таких вчених як, Г. Залюбовський, І. Манжура, Я. Новицький, Д. Яворницький, роботу яких, вивчали такі видатні вчені як В. Білий, В. Бабенко, М. Шубравська та ін. На рубежі XIX–XX ст. до збирання, вивчення та узагальнення регіональної народної музичної творчості долучились Музично-етнографічна комісія та етнографічний відділ російського географічного товариства, завдяки програмі роботи з інформаторами та респондентами (записи православних священнослужителів того часу).

Третій період заглибленого та теоретично обґрунтованого дослідження починається з вивчення запису не тільки вербальних текстів, але й запису повноцінних, музичних взірців, які несуть мелодичний код, чуттєві, мовно-артикуляційні та виконавські особливості території Нижньої Наддніпряни. У своїх розвідках за різними методиками запису зверталися такі дослідники як А. Метлинський, М. Цертелєв (записували думи початку XIX ст.), М. Максимович, О. Ліньова, Л. Українка, М. Лисенко та ін.

З іменами цих науковців починаються дослідження в галузі музичної фольклористики. Кожен з них розумів цінність первинного фольклорного матеріалу, поєднання двох текстів (мелодики та вербальних текстів), тільки проаналізувавши які, можна сформулювати фольклорні норми текстів в філологічному аспекті, зрозуміти мелодику співвідношення мовних та вокально-виконавських акцентів, які доповнюють портрет, домальовують характеристику різним часовим пластам та культурологічним змінам трансформації суспільства; увиразнюють риси, які поєднують психотипи сучасників й далеких пращурів...

На початку 20-х років XX ст. музикознавець-теоретик Б. Асаф'єв наполягав на вивченні народного музичного мистецтва як «музики конкретного соціального середовища». І вже на початку XX ст. зароджується нове наукове відгалуження музичної фольклористики – порівняльна фольклористика. Якісний та методично узагальнений матеріал накопичується від початку століття, але розвиток та дослідження в галузі музичної та порівняльної фольклористики починається у другій половині XX ст., з якого бере початок четвертий період

музично-теоретичного дослідження народної пісні Нижньої Наддніпрянщини, який пов'язаний з іменами: Д. Яворницького, А. Канощенко, І. Березовського, О. Дея, А. Іваницького, В. Сокола.

Останні дослідження з історії розвитку Нижньої Наддніпрянщини, а саме монографічне дослідження Півдня України, Л. Іваннікової, привертають увагу до висновків, щодо культурних адаптацій періоду ХІХ–ХХ ст., які вплинули на народну традицію та мовну ситуацію даного регіону.

Звертаючись до теми побутування та розвитку народної пісні в історичній ретроспективі, можна сказати, що широко вживаним жанром народної пісенності, Нижньої Наддніпрянщини у минулому та сьогодні – є степова, розлога лірична пісня. Так, народнопісенна традиція регіону взагалі естетична за своєю природою, підтверджуючи загально визнаний факт, що українські народні пісні характеризуються ліризмом, задушевністю, заглибленим філософським поглядом на світ та життя.

Сьогодні, у багатьох з них звучить нудьга та мелодично-розспівна історія від імені жінки, нашої сучасниці, в порівнянні з піснями ХІХ ст., де великий відсоток пісенних текстів, від імені козака, хлопця, чоловіка, сильної статі, захисника.

Народна пісня несе в собі величезний емоційний заряд, сучасна народна творчість, звертаючись до давніх творів, вимальовує внутрішній світ, переживання людей, ті доленосні факти та події, які турбували людей та є актуальним для сучасників.

Саме фольклорна свідомість та її набутки, незважаючи на мінливий та складний історичний процес, є когнітивною системою, яка в звуко- та слово-формах привертає увагу та не залишає байдужими нікого, хто чує та насолоджується чарівністю української, регіональної мелодики, яка зберігає ту ментальну репрезентативну матрицю, в яку доростаючи, кожен з нас, хоче зануритись та схватись, як у материнське лоно.

Народна культура – це сформульовані сторіччями правила поведінки сімейного та соціального досвіду. «Сім'я як невід'ємна і чи не найважливіша частка та

цінність побутової української культури, вона як своєрідний осередок духовності є й показником життєдіяльності етносу» [2]. Вплив родинних взаємовідносин та досвід взаємодії людей у середині етносу відбивається через призму суспільної свідомості – мистецтва, що базується на художньому мисленні та головних цінностях, які можна простежити у народній пісні. Оскільки кожен почуттєвий образ є частиною свідомості, яка зберігає знання, образи, смисли та дає можливість узагальнити здатність до переосмислення та виживання української народної художньої свідомості.

Повертаючись до історії питання дослідження музикознавчого матеріалу Нижньої Наддніпрянщини, можна констатувати, що періодизація якого показує, що тільки повноцінний, первинний фольклорний матеріал дає можливість узагальнити процеси розвитку, побутування народної пісні, динаміки та статичності, відродження та занепаду національних рис, які зберігають мовно-мелодичні коди кожної території, ментальні особливості синкретично поєднаного стану музики та слова, в якому формує та зберігає свої характеристики національний феномен – українська пісня.

Список використаних джерел:

1. Іваннікова Л. Фольклористика Півдня України: сторінки історії / Л. Іваннікова. – Запоріжжя, 2008. – 292 с.
2. Маріна З. Сімейна обрядовість як прояв традиційно-побутової культури українців: навч. посіб. / З. Маріна. – Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2004. – 60 с.

Марфобудінова М. М.

Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОЛЬКЛОРУ НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ

Увага до побутування фольклору як одне з центральних питань української фольклористики на рубежі ХХ–ХХІ ст. простежуються у працях багатьох сучасних фольклористів серед яких Н. Шумдаї, Л. Іваннікова, М. Дмитренко, Б. Кирдан, Л. Єфремова, В. Бойка, В. Буряк, С. Граца, Л. Дунаєвська, Р. Кирчів,

Л. Черкашина, та ін. Своєрідним стимулом для українських народознавців стали праці Г. Дем'яна, С. Павлюка, Р. Кися, В. Сокола, Є. Луньо спрямовані на означену проблематику.

Однією з проблем сучасної фольклористики у регіоні є функціонування й трансформація фольклорних жанрів у наш час. Незважаючи на відомі історичні етноруйнівні процеси, якими як індустріально й урбаністично насичена територія особливо позначена Нижня Наддніпрянщина, і на сьогодні Дніпропетровщина є однією з найпотужніших і найбагатших у фольклорно-етнографічному розумінні регіонів. Проте у працях відомих українських дослідників цей край ще й досі чітко не виокремлюється як певний фольклорний регіон, хоча потреба цього існує, у зв'язку з культурно-історичними особливостями краю.

«Запоріжжя виділяється як історичний край XVI–XVIII ст., територія Війська Запорізького Низового, що обіймає середню частину степової України обабіч зони Дніпрових порогів з козацькою організацією життя і його осердям – Запорізькою Січчю. Правомірність виділення цього краю як окремого фольклорного району мотивується, передусім, його надзвичайною значущістю в розвитку української фольклорної традиції, зокрема її об'ємного козацького пласта, а також наявного у літературі зосередженістю вивчення цього краю, особливо в працях О. Афанасьєва-Чужбинського, В. Антоновича, Я. Новицького, Д. Яворницького, П. Мартиновича та ін.» [6]. Як справедливо зазначає Роман Кирчів, з фольклорного й загально-етнографічного погляду ця територія вивчена дуже слабо.

Аналізуючи у 1926 році «Минуле етнографії на колишній Катеринославщині та її сучасні завдання» В. Білий вводить у наукове коло тих, хто найбільше прислужився науковому й емпіричному дослідженню свого краю Г. Залюбовського, І. Манжуру, Я. Новицького, Д. Яворницького, даючи розгорнуту характеристику внеску дослідників; долучаються до матеріалів про Катеринославщину етнографічні записи І. Срезневського, Г. Титова, А. Скальковського, Афанасьєва-Чужбинського. Помітний внесок в етнографічне вивчення Катеринославщини зробив В. Бабенко. Проте на загал оцінюючи стан вивченості,

В. Білий зазначає: «І все-таки, підбивши підсумки, доведеться ще раз приєднатися до старого твердження, що золотий вік катеринославської етнографії ще не настав». Найбільш вагомий, на нашу думку, у розв'язання історіографії питання є внесок Л. Іваннікової, яка проаналізувала, дослідження й записи майже усіх учасників фольклорно-етнографічного процесу ХІХ – поч. ХХ ст. [3].

Проте, тривалий час наслідки нечисленних наукових фольклористичних експедицій у першій половині ХХ століття не публікувалися, не проводилося *систематичних цілеспрямованих досліджень*, за окремими нечисленними винятками. Наприкінці минулого ХХ століття така робота активізувалася і втілилася в різні дослідницькі і публікаторські форми.

Особливо активно досліджується фольклор на Криворіжжі. Л. Стрюк, Ф. Яловий опублікували «Пісні про кохання, записані на Дніпропетровщині»; на загальноукраїнському матеріалі уклали «Пісенну етнологію України». О. Мельник та О. Степаненко, спираючись на рукописні архіви ІМФЕ ім. Рильського, записи Я. Новицького, І. Бесараба, В. Бабенка, польові звіти Дніпрогесівської експедиції почату 30-х років ХХ століття, місцеві джерела, розповіді старожилів Криворіжжя, уклали збірку «Історичний фольклор Криворіжжя» [4], до якої увійшло майже двісті зразків фольклору (легенди, казки, приказки та ін.). Опубліковано значну кількість зразків фольклору нашого краю у записах Я. Новицького, І. Манжури, Д. Яворницького, а також авторських записів у «Савур-могілі» В. Чабаненка. Певний матеріал, що стосується побутування білоруського фольклору на Дніпропетровщині, опубліковано М. Чабаном, оповідки й легенди зібрано у Новомосковському районі Дніпропетровської області письменницею Н. Тубальцевою.

Сучасні фольклористичні дослідження на теренах Нижньої Наддніпряни пов'язані з іменами К. Фролової, В. Буряка, М. Долгова, І. Павленко, В. Горпинича та ін. Проте цілісної картини побутування фольклорних жанрів на території нашого краю в останні десятиліття немає. «І тепер нерідко спостерігаються, що дослідження того чи іншого фольклорного явища якось неприродно обривається на матеріалі початку ХХ ст. і поза увагою лишається його продовження, зміни, нове ідейно-змістове озвучення його в пізніший час» [5, с. 319].

У зв'язку з суттєвими соціальними зрушеннями у зазначений період рух фольклорної пам'яті набуває виражених, притаманних саме нашому часові рис. Так, наприклад, значно скоротилася, навіть у пасивному репертуарі, кількість історичних пісень, казок, натомість фіксується значне поживлення у демонологічних уявленнях, продукуванні нових анекдотів, частівок, фіксуються явища переосмислення традиційних загадок і поява новітніх, не пов'язаних з традиційною образною системою. Певними тенденціями позначені зміни у приказках та прислів'ях, відбуваються малопомітні, але суттєві зміни й у формуванні пріоритетів у поточному, живому репертуарі сучасних носіїв фольклору тощо.

Для певного внеску в оцінку явищ, що відбуваються у народній культурі регіону саме в наш час, ми поставили за мету здобути фактичний матеріал з побутування найрізноманітніших фольклорних жанрів. Оскільки дослідження відбувалося тривалий час (від поч. 90-х років ХХ ст.), накопичений матеріал дозволяє робити певні узагальнення.

Таким чином об'єктом дослідження виступає сучасна народна культура краю в її синхронному побутуванні. Пильної уваги й негайної фіксації потребують жанри народної творчості, які мають стійку тенденцію до мінімізації у живому народному виконанні (зокрема, історичні пісні, пісні обрядові, поховальні, голосіння тощо), оскільки за відомим висловом Л. Гумільова «Незбережене вважається неіснуючим», отже завдання саме збереження, фіксації як можливо більшої кількості взірців фольклору у сучасному побуті, вважаємо одним з першочергових.

У 2002–2013 роках здійснено експедиції до більшості районів Дніпропетровської області, а також у міста Дніпропетровськ, Новомосковськ, Кривий Ріг, Запоріжжя, Верхньодніпровськ, Павлоград. Внаслідок здійсненої збирацької роботи й публікації зразків фольклору у фольклорно-етнографічних збірниках «Калита» (10 випусків) у загальноукраїнський контекст включаються значні масиви фактографічної інформації, що є необхідною складовою для з'ясування специфіки фольклору регіону, й дає можливість наступного картографування території з точки зору надбань народної духовної культури. Надзвичайно цікавим

і плідним, на нашу думку, є те порівняльне поле, яке виникає внаслідок зіставлення записів окремих жанрів у ХІХ – на початку ХХ ст. відомими фольклористами краю, й їх жанрово-тематичних відповідників у наш час.

Сучасна усна мистецька комунікація вбирає у себе більшість фольклорних жанрів, проте наймобільнішими, такими, що перебувають у стані постійного доповнення й оновлення є ті, які *синхронно фіксують соціальні реалії* через особисті переживання, переплавляючи незрідка «анекдотичну реальність» в анекдоти, приказки, прислів'я, короткі пісеньки-частівки, жартівливі пісні. Усі названі жанри представлені в сучасному фольклорі регіону досить потужно. Якщо порівнювати записи фольклорних експедицій з різних районів Дніпропетровської області 60-х–70-х років й записи 90-х–2000-х років, ця соціальна складова стає ще виразнішою, доповнюється й наповнюється репертуаром 30-х років, який рідко виходив назовні у записах фольклору часів «застою». Усна народно-політична творчість, за висловом Є. Пашенка у 20–30-х роках «має особливе значення як своєрідний приклад «авангардизму» в фольклорі, оскільки вона йде попереду тих політичних протверезінь, що почали реалізовувати себе тільки в кінці совєтської доби» [7, с. 7]. Саме така, політично загострена складова у фольклорі Нижньої Наддніпряниці представлена у записах фольклору тоталітарної доби М. Семенка [8] й знаходить своє продовження й своєрідне піднесення у наш час.

Потребують подальшого з'ясування й аналітичного осмислення ті процеси, які відбуваються у царині побутування традиційного фольклорного репертуару та його сучасного функціонування. Навіть побіжний, суто статистичний погляд, на масив старовинних народних пісень (судячи з порівняння наслідків експедиційних записів по районах області у різний час на одній і тій же території) суттєво трансформується. Частково цієї проблеми торкався у своїх дослідженнях В. Буряк [2], увівши навіть до певної частини новотворів свій термін «передфольклор».

Елементи новотворення спостерігаємо у піснях, в певному осучасненні давніх зразків. Лишається популярним жанр балади, зокрема створеної слідами подій війни та повоєнного часу.

Список використаних джерел:

1. Білий В. Минуле етнографії на колишній Катеринославщини та її сучасні завдання / В. Білий. – Дніпропетровськ, 1926. – 310 с.
2. Буряк В. Сучасна народна пісенність Придніпров'я – генезис поетичних форм образної свідомості: автореф. дис. на здоб. вченого ступеня канд. філол. наук / В. Буряк. – Дніпропетровськ, 1992. – 17 с.
3. Іваннікова Л. В. Фольклористика Півдня України: сторінки історії / Л. В. Іваннікова. – Запоріжжя, 2008.
4. Історичний фольклор Криворіжжя. – Кривий Ріг: ІВІ, 2001. – 368 с.
5. Кирчів Р. Двадцять століття в українському фольклорі / Р. Кирчів. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2010. – 536 с.
6. Кирчів Р. Ф. Із фольклорних регіонів України / Р. Ф. Кирчів. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2002. – 350 с.
7. Український політичний фольклор / упоряд., передм., комент. Є. М. Пащенко. – К.: Вид-ць М. Дмитренко, 2008. – 100 с.
8. Семенко Ю. Народне слово / Ю. Семенко. – Львів, 1992.

Старченко В. І.

Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна

ВПЛИВ НАРОДНОГО МАЛЯРСТВА

НА ТВОРЧІСТЬ ПРОФЕСІЙНИХ МИТЦІВ УКРАЇНИ ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.

Становлення пластичних мистецтв України супроводжувалось постійними взаємовпливами фольклорної та професійної творчої діяльності. Це був процес природній, не запрограмований, почасти навіть не осмислений його учасниками.

За формальними ознаками вплив народної традиції спостерігається у застосуванні професійними художниками фольклорної стилістики – передусім, у простій, але ефективній композиційній побудові картинної площини, в активності кольору та своєрідній пластиці форми.

Професійна підготовка українських художників у другій половині XVIII– XIX століттях відбувалася в Санкт-Петербурзькій академії мистецтв та у вищих художніх закладах Європи на засадах академізму й класицизму. За тодішніх умов розвитку естетики це мало би створювати опір природному розвитку образотворчості України, породжувати прірву між народним та – за визначенням Льва Толстого – «панським» мистецтвом. Прірва між народним і вишколеним мистецтвом таки існувала, однак кращі професійні майстри, які

несли в собі заряд народної духовності та відчували естетичну цінність фольклорного мистецтва, здатні були перекидати містки в царину народної творчості.

Традицію творчого використання здобутків естетика фольклорної образотворчості митцями-професіоналами в Україні започаткував Тарас Шевченко у процесі створення ним основ реалістичного напрямку в українському мистецтві. Народне мистецтво було одним із основних факторів, що вплинули на формування естетичних поглядів Шевченка. Дмитро Антонович у монографії «Шевченко-художник» зауважив: «Для вияснення генези мистецької індивідуальності Шевченка дуже важливо й необхідно встановити, що діялося на українському селі в сфері мистецтва у двадцятих роках 19 століття, які процеси відбувалися у народній гушці українського сільського населення, і які естетичні враження могла мати і втягти в себе дитина у третьому десятилітті минулого століття». Навчаючись у дяків-малярів навколишніх сіл, підліткові Тарасу доводилось копіювати народну ікону, «кунштики» та лубочні картини. Естетика народного реалізму з її здатністю толеризувати різноманітні – від містичних до приземлено-прагматичних – уявлень народу про життя, життєвий простір, час, людські взаємини, радість, горе та інші філософські й морально-етичні категорії – ментально була рідною майбутньому Шевченкові-художнику. Тому уже в стінах Петербурзької академії мистецтв він втілював у таких творах як «Циганка-ворожка», «Катерина», «На пасіці», «Селянська родина» ознаки народної естетики – одухотвореність інтерпретованих реалій, впізнавальність не через абсолютну зовнішню схожість, а через духовну й змістовну автентичність образу, піднесення реалій до рангу символу. В названих творах помітна схильність автора до пошуків притаманних народному малярству простої, але виразної композиції, певної урочистої статичності образів, підвищеного декоративного звучання кольору.

Шлях поєднання професійного та фольклорного реалізму в національну мистецьку цільність, започаткований Шевченком, фактично став магістральним для більшості українських художників другої половини XIX століття. Інтерес до народної тематики, до естетики фольклорної образотворчості став визначальним для таких майстрів, послідовників Шевченка, як Л. Жемчужников, К. Трутовський,

І. Соколов, П. Мартинович. Ці художники у рівній мірі розкривали різні аспекти життя українців – історичний, соціальний, побутовий, етнографічний – свідомо й осмислено застосовуючи композиційні схеми народних картин типу «Козак-бандурист», «В дозорі», «Козак їде на Січ», «Козак прощається з дівчиною», «Чумаки», «Чумацький шлях», «У шинку», «Ярмарок», «Зустріч біля криниці», «На кладці». Інтерпретувалися професіоналами і традиційні мотиви сільських та степових краєвидів із хатками-мазанками, вітряками, ставками, байраками тощо.

Професійних майстрів пензля в народному образотворчому мистецтві приваблювали лаконізм відтворення образу за допомогою скупих виражальних засобів, символіка і знаковість як самих сюжетів, так і окремих композиційних атрибутів, здорове (бо наївне) бачення народом декоративної виразності тону і кольору, загальний оптимістичний дух творів.

Тенденції використання традицій народного мистецтва зросли в колі художників-передвижників, серед яких особливий інтерес до традицій народного малярства мали А. Куїнджі, І. Макушенко, М. Пимоненко, Г. Світлицький, В. Орловський, С. Світославський та художники-постпередвижники О. Сластіон, Г. Крушевський, О. Мурашко, Ф. Красицький.

Модернізм, зачатки якого в Україні спостерігалися в кінці XIX століття, особливо характерний увагою до своєрідності українського фольклорного малярства. Оновлення національного мистецтва, звільнення його від натуралізму чи академізму не могло відбутися без притаманних фольклорній естетиці якостей. Українські модерністи намагалися увібрати в себе дух і стиль фольклорної образотворчості, щоб інтерпретувати їх у новітньому мистецтві. Вивчаючи українське народне орнаментально-знакове малювання, зокрема хатній селянський розпис, К. Малевич створює свій напрямок у мистецтві, назвавши його супрематизмом. Марія Синякова творчо освоює стилістику народного малярства, що надає її картинам щирості та безпосередності. Д. Бурлюк зумів поєднати елементи кубо-футуристичної стилістики із енергетикою картини «Козак Мамай».

Особливо помітний вплив фольклорного мистецтва на становлення школи монументального розпису М. Бойчука, до якої належать такі яскраві митці як

І. Падалка, В. Седляр, Т. Бойчук, Софія Налипинська-Бойчук, Олена Сахновська, Оксана Павленко, Марія Котляревська. Прийоми фольклорного рисування та малярства творчо інтерпретовані ними не лише в стінописі, але й у станковій та книжковій графіці. Проте, стилістичні експерименти представників цієї школи, які опиралися на здобутки проторенесансу, візантійського та народного українського мистецтва були фізично зупинені репресіями 30-х років...

Суслова Т. Н.

Оренбургский государственный педагогический университет,

Российская Федерация

ФОЛЬКЛОРОТЕРАПИЯ И НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ

На современном этапе перед обществом все острее встают проблемы межгосударственных и этнических конфликтов, «парадов суверенитетов», религиозного терроризма и т. п. Исходя из этого, многие ученые и общественные деятели отмечают необходимость усилить поиски факторов, порождающих эти напряженности. И здесь, на передний план выступают процессы национального самосознания, в основе которого лежит феномен национальной идентичности.

Исходя из того, что идентичность является неотъемлемым свойством психики человека, которое во многом определяет весь строй его личности, актуальность исследования данного феномена очевидна.

Как отмечают исследователи, всю совокупность идентичностей можно разделить на естественные, не требующие организованного участия по их воспроизводству (например, этнические, расовые и т. п.), и искусственные, постоянно нуждающиеся в организованном поддержании (национальные, профессиональные, конфессиональные и т. п.).

Наиболее отчетливо это проявляется в феномене национальной идентичности как яркого представителя второй категории.

В психологической литературе не раз отмечалось, что в целом, идентичность человеческих групп, и национальной, в частности, складывается из двух

взаимосвязанных составляющих: 1) объективной, которая состоит из групповых норм, возникающих на основе групповых потребностей и ценностей (национальный характер), и 2) субъективной, в которой суммируется субъективное понимание членами группы ее интересов, задач и функций (национальный менталитет, включающий мировоззрение и мироощущение). Обе составляющие названной идентичности непрерывно изменяются под воздействием разного рода причин, однако наиболее чувствителен к изменению является именно субъективный компонент национальной идентичности.

Как известно, наши знания о мире и самих себе не есть «объективное» отражение реальности, а есть результат её категоризации. Этот процесс, в свою очередь, в большей мере, есть продукт дискурса, т. е. того «языка», которым человек описывает эту реальность. И здесь важным фактором выступает историческая и культурная обусловленность способов понимания и репрезентации мира и самих себя. Способы, которыми люди понимают мир, поддерживаются социальными процессами, социальными взаимодействиями, т. е. знания конструируются этими процессами. В свою очередь, различия в социальных взглядах приводят к различиям в социальных действиях, т.е. имеют выраженные социальные последствия [2].

Наиболее отчетливо это проявляется в репрезентации своей национальной идентичности и, если не проводить специально организованной, профилактической работы, например, по различению этнической и национальной идентичности, то последствия могут быть непоправимыми для целых государств, построенных по федеративному (на основе этноса) принципу. И здесь важную роль может играть бесценный опыт предыдущих поколений, которые решали эти задачи посредством бережного отношения к своей этнической самобытности, но в рамках реальности неоднородного социального и национального государственного устройства. Неоспоримо, что значительную роль здесь играют те механизмы, которые заложены в традиционном фольклоре.

Давно замечено, что в обществе заинтересованное отношение к фольклору проявлялось в периоды острых исторических социальных потрясений: становления государства, войн, реформирования государственной системы. Фольклор

как часть народной культуры, истории народа был и остается базой для формирования и осознания национальной самобытности, для выявления особенностей ментальности, опорой в организации идеологических систем.

Психологическое понимание специфики, структуры, и механизмов психолого-педагогического воздействия фольклора на развитие личности имеет, таким образом, важное практическое значение как в плане достижения самоидентичности, самопознания и духовности, так и для реализации сугубо социальных целей по гармонизации межличностных отношений.

Трудность развития и апробации метода фольклоротерапии во многом связана с тем, что феномен фольклора достаточно полно изучен в области культурологических дисциплин. Психология же только подходит к необходимости выделения психологического аспекта данного феномена, изучению психологических механизмов воздействия фольклора.

Все это послужило основанием для формулирования темы научно-исследовательской работы и создания лаборатории «Фольклоротерапия: развитие личности средствами русского фольклора».

Научно-теоретической базой многолетней работы стало признание фольклоротерапии:

– средством формирования общекультурных компетенций (способность уважительно и бережно относиться к историческому наследию и культурным традициям, толерантно воспринимать социальные и культурные традиции, способность к работе в коллективе);

– фольклор может быть использован как целенаправленное психолого-педагогическое воздействие на личность в рамках целостного подхода психолого-педагогической коррекции [1].

Создание данной лаборатории, с нашей точки зрения, имеет важный социокультурный смысл и является эффективным способом формирования нового пространства для воспитания подрастающего поколения. Только осознав и научившись уважать собственную национальную (этническую) самобытность, можно развить уважение к чужой, и тогда национальная толерантность не будет «рядиться» в вынужденную лояльность, а сможет стать основой устойчи-

вых добрососедских отношений. То, что это возможно показывает опыт длительного мирного существования на территории Оренбургской области представителей разных национальностей, переселенных сюда в XVIII веке. Это нашло отражение и в фольклоре края, в котором незримо присутствуют «нити» например, украинского фольклора.

Мы исходим из того, что фольклор может рассматриваться как важный источник социально-психологических знаний, необходимых для адекватного структурирования жизни, поэтому может найти широкое применение как в работе с детьми, так и в работе с юношеством и зрелыми людьми. Данные выводы были проверены в работе со студентами в рамках работы фольклоротерапевтической лаборатории.

Взаимная поддержка, принятие другого мировоззрения, приобретение уверенности в себе, самораскрытие и возрастающая адекватная самооценка – все эти эффекты органично вписываются в структуру фольклоротерапии, раскрывая синергетическую природу фольклора.

Все эти и многие другие возможности фольклора (драмотерапия, цветотерапия, терапия костюмом и т. п.) делают этот метод одним из самых сильных, но маловостребованным. Это связано, с нашей точки зрения, с общим отношением современного человека к фольклору, а также со сложностью работы для самого психолога, который просто обязан быть активным участником действия, иначе разрушается сама идея метода. К сожалению, в учебных планах вузов, готовящих практических психологов, этот вид подготовки недостаточно представлен. Поэтому мы считаем, что дальнейшее развитие этого метода лежит в плоскости сотрудничества практикующих психологов и исследователей фольклора [3].

Список использованных источников:

1. Зыкова М. Н. Фольклоротерапия: структурирование жизни через обряд / М. Н. Зыкова. – 2-е изд. – М.: Изд-во МПСИ, 2008. – 80 с.
2. Йоргенсен М. В. Дискурс-анализ. Теория и метод / М. В. Йоргенсен, Л. Дж. Филлипс; пер. с англ. – 2-е изд., испр. – Х.: Гуманитарный центр, 2008. – 352 с.
3. Сулова Т. Н. Фольклоротерапия как метод современной практической психологии. Традиционная народная культура: Исторический опыт и пути дальнейшего развития: Мат-лы Всерос. науч.-практ. конф. 25 нояб. 2011 г. / Т. Н. Сулова. – Оренбург: Печатный Дом; ДИМУР, 2011. – 259 с.

Струганець Ю. Б.

Тернопільський національний педагогічний університет

імені В. Гнатюка, Україна

**ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ ЛЕКСИКИ
«НАЗВИ ГРАВЦІВ ФУТБОЛЬНИХ КОМАНД»
В УКРАЇНСЬКОМУ СПОРТИВНОМУ ДИСКУРСІ**

У ХХІ столітті спорт справедливо вважають вагомим соціокультурним феноменом, що перебуває в центрі уваги фахівців різних наукових напрямів. Важливе місце посідають лінгвістичні дослідження, присвячені особливостям мови різних видів спорту (праці таких науковців, як Л. Бардіна, О. Боровська, Є. Вокальчук, С. Вокальчук, Л. Карпець, А. Кочур, Л. Назаренко, М. Паночко, І. Янків та ін.). У фокус досліджень мовознавців здебільшого потрапляє спортивна термінологія. Сучасні лексикографічні джерела лише у невеликому обсязі фіксують спортивний жаргон і спортивну фразеологію, а тематичну групу лексики на позначення гравців різних футбольних команд через специфічні риси цього угруповання не введено в кодифікаційні праці. З огляду на те, що в сучасному футбольному дискурсі це найбільш мобільна тематична група, вважаємо її дослідження актуальним.

Мета нашої розвідки – проаналізувати функціонування тематичної групи лексики «Назви гравців футбольних команд» в українському спортивному дискурсі. Матеріалом для дослідження слугували телепрограми на футбольну тематику на національному телебаченні (на каналах «УТ-1», «Інтер», «Новий канал», «ICTV», «1+1», «5 канал»), а також трансляція футбольних матчів.

В останні роки у сфері футбольної комунікації – найбільш актуального складника спортивного дискурсу – відбуваються різні семантико-стилістичні процеси. Це свідчить про те, що футбольна лексика є динамічним сегментом

сучасної української мови і потребує багатоаспектного вивчення. Ігрова ситуація у футболі, за твердженням І. Недаймової, складається з типових компонентів: ПРАВИЛА, ГРАВЦІ, ГЛЯДАЧІ, СУДДІ [2]. Такі компоненти формують номінативний простір, що репрезентує домінуючі ознаки реалій.

Риси ігрової діяльності відображати традиційні назви гравців (*воротар, захисник, напівзахисник, форвард* та ін.). Окрім них, у футбольній комунікації, зокрема у коментуванні футбольних матчів, функціонує розгалужена номенклатура – велика група назв гравців за належністю до певної футбольної команди. У дослідженні під номенклатурою розуміємо сукупність назв (номенів) об'єктів футболу як окремої галузі спорту. Ґрунтуємося на основних ознаках номенів, виділених З. Комаровою, як-от: 1) узгодження із поняттями через термін; 2) належність до власних назв або проміжна позиція між термінами та власними назвами; 3) належність до найпростішої системи, яка представляє перелік однорідних понять чи предметів, що знаходяться на одному рівні абстракції; 4) функціонування як нижчої ланки спеціальної лексики, оскільки зрозуміти їх без зіставлення з іншими термінологічними одиницями неможливо [1, с. 9].

За нашими спостереженнями, номени гравців зарубіжних футбольних клубів (ФК) сформувалися на основі метафоричного перенесення за типовими лексико-семантичними моделями: 1) «назва гравців ← колір спортивної форми ФК»; 2) «назва гравців ← герб ФК»; 3) «назва гравців ← характерні ознаки місця розташування ФК». Розглянемо найбільш частотні у футбольній комунікації номени гравців за виокремленими моделями.

Модель «Назва гравців ← колір спортивної форми ФК» репрезентують такі номени: *білі* (ФК «Реал Мадрид», ФК «Фулхем»), *біло-червоні* (ФК «Барі»), *біло-голубі* (ФК «Брешія»), *біло-блакитні* (ФК «Лацио»), *біло-сині* (ФК «Еспаньйол»), *біло-чорні* (ФК «Еспаньйол», ФК «Ювентус»), *червоні* (ФК «Штутгарт», ФК «Баварія», ФК «Ліверпуль»), *червоно-білі* (ФК «Атлетик», ФК «Атлетико Мадрид»), *червоно-сині* (ФК «Болонья», ФК «Дженоа», ФК «Кальярі»), *червоно-блакитні* (ФК «Катанія»), *червоно-чорні* (ФК «Мілан»), *пурпурні* (ФК «Фіорентина»), *сині* (ФК «Челсі», ФК «Бірмінгем Сіті»), *синьо-гранатові* (ФК «Барселона»).

на»), *жовто-сині* (ФК «Парма», ФК «К'єво»), *жовто-червоні* (ФК «Лечче»), *чорно-жовті* (ФК «Боруссія»), *чорно-сині* (ФК «Інтернаціонале»), *рожево-чорні* (ФК «Палермо»).

Низка назв гравців – це словосполучення з атрибутом «колірна ознака»: ФК «Манчестер Сіті» – *голуба лагуна*, ФК «Кайзерслаутерн» – *червоні дияволи*, ФК «Вільярреал» – *жовті субмарини*. Остання назва виникла через те, що гравці мають яскраво-жовту форму, а також у зв'язку з великою популярністю пісні «Yellow submarine» групи «Beatles». Це призвело до утворення ще однієї назви гравців цього футбольного клубу – *підводники*. Таким чином, усередині тематичного угруповання між лексичними одиницями створюються парадигматичні відношення, зокрема синонімія.

Гравці окремих футбольних команд мають синонімічні найменування, кожне з яких базується на колірній ознаці: ФК «Атлетико Мадрид» – *червоно-білі, матрацники* (аналогія за кольором матраців і смугами на них); ФК «Челсі» – *сині, поліцейські* (аналогія за кольором форми поліції); ФК «Реал Мадрид» – *білі, вершкові* (аналогія за кольором форми гравців); ФК «Удінезе» – *біло-чорні, зебри* (аналогія за забарвленням тварини); ФК «Фіорентина» – *пурпурні, лілії, фіалки* (аналогія за кольором квітів).

Модель «Назва гравців ← герб ФК» ілюструють однослівні та двослівні номінації: *ластівки* (ФК «Брешія»), *півники* (ФК «Барі»), *орли* (ФК «Палермо», ФК «Айнтрахт»), *дрозди* (ФК «Вест-Бромвіч Альбіон»), *летючі миші* (ФК «Валенсія»), *летючі віслюки* (ФК «К'єво»), *морські коники* (ФК «Чезена»), *вовки* (ФК «Рома», ФК «Вулверхемптон Вондерерз»), *леви* (ФК «Астон Вілла»), *рисаки* (ФК «Болтон Вондерерз»), *слони* (ФК «Катанія»), *козли* (ФК «Кельн»), *чорні коти* (ФК «Сандерленд»), *червоні дияволи* (ФК «Манчестер Юнайтед»), *грифони* (ФК «Дженоа»), *хрестоносці* (ФК «Парма»), *молоти, молотобійці* (ФК «Вест Хем Юнайтед»).

Репрезентантами моделі «Назва гравців ← характерні ознаки місця розташування ФК» є номени *фармацевти* (ФК «Баєр Леверкузен» у місті фармацевтичних концернів світу), *кобальтові, гірники* (ФК «Шальке 04» з регіону Гельзенкірхен, де знаходиться багато шахт), *арагонці* (ФК «Реал Сарагоса», арагонці – населення, яке проживає в Сарагосі і є носієм арагонської мови).

Розглянемо асоціативний ланцюг формування окремих назв. Так, клубне прізвисько *гончарі* (ФК «Сток Сіті») з'явилося у зв'язку з розвитком керамічної промисловості у тій місцевості. *Музиками* називають гравців ФК «Вердер» із міста Бремен, що асоціюється із казкою «Бременські музиканти» братів Грімів. Відповідно від лексеми *музиканти* походить клубне прізвисько *музики*.

Менш поширеною є простіша модель «Назва гравців ← місце розташування ФК», наприклад, *римляни* (ФК «Рома» з міста Рима).

До атипових метафоричних лексико-семантичних моделей належать такі назви футболістів: *міщани* (ФК «Манчестер Сіті», оскільки *сіті* – це місто), *дачники* (ФК «Фулхем», прізвисько походить від назви стадіону), *аристократи*, *пенсіонери* (ФК «Челсі», назва виникла у зв'язку з тим, що середній вік гравців за футбольними мірками досить поважний).

Отже, у сучасній футбольній комунікації спостерігаємо стрімке формування тематичної групи лексики «Назви гравців футбольних команд» на основі типових та атипових метафоричних моделей. Поява таких номінацій детермінована активним розвитком усного різновиду сучасної української літературної мови, зокрема спортивного дискурсу. Журналісти, коментатори футбольних матчів прагнуть добирати різноманітні лексичні одиниці для номінації осіб, розширюють синонімічні ряди, формують власний стиль висловлювання. Проаналізовані лексичні одиниці здебільшого запозичені і функціонують у перекладеному варіанті. Наведені у розвідці назви осіб трактуємо як узуальні, проте такі лексичні одиниці за канонами лексикографії не потрапляють у загальномовні словники. Вважаємо, що футбольна комунікація як динамічний сегмент мовної практики соціуму потребує перманентних наукових студій.

Список використаних джерел:

1. Комарова З. И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание / З. И. Комарова. – Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1991. – 156 с.
2. Недайнова І. В. Номінативний простір «Ігровий вид спорту» в сучасній англійській мові: лінгвокогнітивний та лінгвокультурний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / І. В. Недайнова. – К., 2004. – 203 с.

К. філол. н. Тимкова В. А.

Вінницький національний аграрний університет, Україна

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ МЕНЕДЖЕРА

Професійна культура менеджера – це не тільки все те, що створено руками й розумом людини, а й вироблений роками спосіб суспільного поведіння, що відтворюється в конкретних ділових ситуаціях, де культура мовлення менеджера виступає його духовним обличчям.

Питання мовної культури були об'єктом наукової уваги в лінгвістиці, їх розглядали відомі мовознавці, зокрема, як І. Огієнко, О. Потебня, В. Виноградов. Пізніше фахівці в галузі державного управління й мовознавства – Н. Бабич, В. Князєв, І. Плотницька, П. Редін, С. Шумовицька – наголошували на необхідності визначення оптимальної мовленнєвої поведінки в певній ситуації, звертали увагу на важливість культури мовлення в професійно-кваліфікаційній характеристиці фахівців будь-якого профілю.

Культура мовлення тісно пов'язана й з культурою мислення. Адже якщо менеджер чітко, логічно мислить, тоді й мовлення у нього зрозуміле, логічне. Якщо у людини немає логічної думки, якщо вона говорить про те, чого не розуміє або не знає, тоді й мовлення в неї плутане, беззмістовне, захарашчене зайвими словами [5, с. 37].

Одним з важливих напрямів мовної підготовки й формування професійної культури фахівця є вдосконалення володіння мовою професії, тобто знання термінології, здобуття навичок у введенні спеціальної лексики до професійних текстів. Доцільно наголосити на трьох аспектах указаної проблеми: культурі професійного мовлення як невід'ємної складової іміджу фахівця; формулах українського мовного етикету в професійному спілкуванні; особливостях функціонування економічної термінології в управлінській сфері. Акцентується увага лише на особливостях функціонування економічної термінології, оскільки від її ґрунтовного засвоєння, постійного вдосконалення залежить рівень професійних знань, професійної компетентності (бухгалтера, податкового інспектора, менеджера, фінансиста), рівень професіоналізму, мовної й мовленнєвої культури особистості.

Важливим аспектом фахової мовної підготовки студентів є знання ними термінів-паронімів – лексем, близьких за звучанням, але різних за значенням. Ця категорія слів посідає значне місце в лексиці української мови, а тому студентам треба подавати найбільш вживані з них і пояснювати денотативні відмінності у їх лексичних значеннях. Прикладами таких патронімічних лексем є: *банковий* – *банківський* (збігаються у значенні, але дещо розходяться у сполучуваності з іншими словами: обидві лексеми вживаються зі словами *документ, внесок, капітал, книжка, операція, переказ, політика*, але тільки з лексемою *банківський* – слова *актив, контроль, кредит, працівник, робота, система, службовець*); *чисельний* (виражений в будь-якій кількості) – *численний* (який складається з великої кількості; який відбувається часто) – *числовий* (пов'язаний з числом, за допомогою якого передається кількість, виражається одиничність, подвійність чи множинність предметів) та чимало інших.

Низька культура мовлення менеджера характеризується порушенням правил слововживання, граматики, вимови та наголошення, написання. Наприклад, помилково вживають вислови *добро пожалувати* замість *ласкаво просимо, підписка газет* – *передплата газет, дякувати його* – *дякувати йому*; неправильно наголошують слова: *рóbлю, ти 'шу, підéмо* замість *роблю', тишу́, підемо*. Ознакою низької культури мовлення є оглушення дзвінких приголосних у кінці слів і складів, м'яка вимова шиплячих, коли вимовляють *чьому, шчьо* замість *чому, що*.

До порушення норм слововживання може призвести змішування близьких за формою і сферою вживання, проте різних за творенням і змістом слів (паронімів: *дільниця* – *ділянка; громадський* – *громадянський*), уживання в певній мовній ситуації слів чи словосполучень іншого функціонального стилю, нерозуміння буквального значення рідковживаних чи застарілих слів, неправильне вживання запозичень, порушення норм сполучності тощо. Кожна освічена людина має дотримуватись культури своєї мови, а особливо це стосується спеціалістів, які повинні не допускати мовних помилок у своїй сфері діяльності.

Правильна вимова, вільне, невимушене оперування словом, уникнення вульгаризмів, архаїзмів, слів-паразитів, зайвих іншомовних слів, наголошування на

головних думках, фонетична виразність, інтонаційна розмаїтість, чітка дикція, розмірений темп мовлення, правильне використання логічних наголосів і психологічних пауз, взаємовідповідність між змістом і тоном, між словами, жеста-ми та мімікою – необхідні елементи мовної культури менеджера.

Р. О. Будагов підкреслює, що «словниковий світ завжди в русі на шляху дедалі більшого вдосконалення» [1]. Д. М. Шмельов виділяє такі основні рушійні сили, якими визначається розвиток мови в цілому: 1) прагнення мотивованості мовного знака (або тенденція до експресивності); 2) прагнення до автоматичного мовного знака (або тенденція до регулярності) [6]. Друга тенденція, звичайно, пов'язана не тільки з поняттям вживаності, а й з поняттям мовних моделей. Створення і продуктивність словотворчих моделей безпосередньо торкаються також і першої тенденції, тобто функціонування в мові категорії мотивованості. Отже, обидві тенденції взаємопов'язані. В. О. Іцкович розрізняє такі критерії норми: 1) відповідність моделі, тобто продуктивність словотворення; 2) вживаність; 3) необхідність. Тому-то сучасний менеджер має йти в ногу з часом, стежити за змінами та тенденціями мовної норми, він повинен знати, яка реальна практика вживання, наскільки вона відповідає загальним законам мови і тенденціям її сучасного розвитку. Не можна проходити повз мовні покручі, неприродне, невиправдане і незрозуміле вживання мовних норм. В умовах масової українсько-російської двомовності лексика є тим рівнем, на якому найвиразніше виявляється так звана негативна інтерференція, тобто суміш елементів лексичних систем української та російської мов. Унаслідок масового, безсистемного проникнення російськомовних елементів у структуру української мови, в умовах тривалого нерівноправного їх контактування виникло явище українсько-російського мовного «суржику» як однієї з форм українського просторіччя.

Отже, культура мовлення – це частка загальної професійної культури менеджера, а її відсутність – свідчення бездуховності і безграмотності людини. Мистецтво спілкування завжди вважалось органічною складовою професіоналізму ділової людини, менеджера нового типу, який повинен мати нестандартний

погляд на речі, відзначатися високою етикою у спілкуванні, гнучко розподіляти обов'язки, володіти Божим даром – харизматичним вмінням подобатися людям, надихати їх, вести за собою не силою наказу, а силою аргументів, переконливого слова, яке з давніх часів вважалося божественним даром. Реформування вищої школи, та ті вимоги які висуваються до фахівця з менеджменту, вимагають змін методик вищої школи. Сучасні тенденції характеризуються переходом до гуманістичного розвитку особистості. Ефективність реформування системи освіти і фахової підготовки будуть залежати від того, як швидко вища школа зможе звільнитися від старих ідей та почне використовувати нові ідеї й концепції.

Список використаних джерел:

1. Будагов Р. А. Что такое развитие и совершенствование языка? / Р. А. Будагов. – 2-е изд., доп. – М.: Добросовет, 2000, 2004. – 304 с.
2. Етика ділового спілкування: курс лекцій / [Т. К. Чмут, Т. Л. Чайка, М. П. Лукашевич, І. Б. Осетинський]. – К.: МАУП, 1999. – 2008 с.
3. Культура фахового мовлення: навч. посіб. / за ред. Н. Д. Бабич. – Чернівці: Книги – 21, 2006. – 496 с.
4. Михайлишин Б. Нормалізація термінології та її збагачення – заодно чи хто кого? / Б. Михайлишин // Матеріали 6-ї Міжнар. наук. конф. – Львів, 2000. – № 402. – С. 184–187.
5. Хміль Ф. І. Ділове спілкування: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / Ф. І. Хміль. – К.: Академвидав, 2004. – 208 с.
6. Шмелев Д. Н. Очерки по семасиологии русского языка / Д. Н. Шмелев. – М.: Просвещение, 1964. – 248 с.

Чепурко К. О.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, Україна

ПОРУШЕННЯ НОРМАТИВНИХ ЗАСАД УЖИВАННЯ ПРИКМЕТНИКА В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТАХ

У мовній практиці сучасних українських друкованих засобів масової інформації спостерігаються різноманітні відступи від нормативних засад української морфології – у словозміні та у віднесеності слів різних частин мови до інших, ніж це прийнято в літературній мові, граматичних категорій. Такі відхилення

можуть бути зумовлені різними чинниками: недостатнім засвоєнням норм літературної мови й, зокрема, правил українського правопису, особливо нововведень чинного УП-93, орієнтуванням на нормативні засади мовної практики 20-х років ХХ ст. та західної української діаспори, а також, очевидно, звичайною неухважністю внаслідок ослаблення контролю за мовною якістю матеріалів ЗМІ. Крім того, випадки такого роду трапляються при відтворенні особливостей живого мовлення людей, які недостатньо володіють нормами української літературної мови, – у прямій мові, а також у тих матеріалах, у яких відчувається поспішний і неуважний переклад з російської мови, зокрема, в мові вміщуваних рекламних текстів, оголошень. Дослідження мови сучасних ЗМІ становить неабиякий науковий інтерес, є актуальним не тільки для вивчення особливостей мови української преси, а й для глибшого усвідомлення складних явищ і проблемних моментів у загальних межах української літературної мови на сучасному етапі її розвитку. Об'єктом нашого дослідження є різноманітні відступи від нормативних засад уживання прикметника у мові низки українськомовних газет кінця ХХ – початку ХХІ ст. – як загальноукраїнських, так і кількох регіональних (їх перелік подано наприкінці статті), а метою – виявлення найчастотніших, найхарактерніших випадків таких відступів.

Так, у межах лексико-граматичного розряду прикметників випадки відхилень від нормативної морфології виявляються передусім у таких явищах.

По-перше, це віднесення деяких прикметників із суфіксом **-н-** не до твердої, як у сучасній літературній мові [див., наприклад: 6, с. 223; УП-93, с. 27], а до м'якої групи відмінювання, наприклад: *А для газети «День» динамічний та ефективний **зворотній** зв'язок із читачем завжди був одним із пріоритетів* (День, 14.12.2012, с. 2); *ланки **потужньої** розгалуженої та налагодженої системи; Треба шануватися й зберігати гідність у власній... охайній і як слід припасованій до тіла **народнього** свитині* (Сл., 1995, ч. 1, с. 3); *Це не є **природний** консерватизм* (Сл., 1995, ч. 4, с. 7), *з відповідними **природними** пріоритетами* (ЛУ, 44.07.2002, с. 1); *Телефонують **самітньому** чоловікові* (ЛУ, 11.11.1999, с. 3) (нормативним

є *самітний*, хоча *самотній* і *самотний* [УОС-09, с. 783]). Належність таких прикметників до м'якої групи відмінювання характеризує систему норм УП-28, хоча й непослідовно виявляється в ній [див.: УП-28, с. 46], але відмінювання їх за м'якою групою є й ознакою спонтанного живого мовлення [див., зокрема: 7, с. 187–188], і наявність їх у такій формі і в тих газетах, які загалом намагаються дотримуватися норм літературної мови (див., наприклад, вище у газетах «День», «Літературна Україна»), може бути, таким чином, суто випадковою. Але, як відомо, висловлюються й пропозиції нормативно узаконити ці форми, а також такі форми, як *трикутній*, *безпутній*, *безпросвітній* і под., у м'якій групі відмінювання замість *трикутний* і под. [1, с. 209; 4, с. 29].

По-друге, це відхилення в системі форм ступенів порівняння (під впливом передусім відповідних форм російської мови). Так, форми вищого ступеня порівняння можуть уживати у значенні найвищого ступеня, наприклад: *На початку століття Пруста відзначено вищою літературною премією Франції – Гонкурівською* (УС, 24.02.2000, с. 15) – замість *найвищою*. Особливо це стосується форми *кращий*, наприклад: *В кращих європейських салонах поширилися розмови про невідому українську панночку...* (ВК, 17.05.1996, с. 16), *Як виявилось, кращий фотограф нашої країни працює головним спеціалістом по зв'язках з громадськістю... в Адміністрації Президента* (ВЗ, 20.08.2001, с. 2), *...від цього газу пес відійшов у кращий зі світів* (Е, 20.07.2000, с. 7). Хоча в деяких граматиках ще радянського часу таке граматичне переосмислення форм вищого ступеня допускалося [див., наприклад: 6, с. 162], академічні нормативні словники цього не подавали [див.: СУМ, т. 4, с. 330; РУС, т. 1, с. 638].

Якщо в російській мові форма середнього роду прикметника у значенні вищого ступеня порівняння стосується не тільки прикметника, а й прислівника, то в українській мові – тільки прикметника [див., наприклад: 5, с. 314–342], однак у газетах є випадки її вживання і в значенні прислівника: *А для нас російський газ – дорожче* (ГУ, 5.08.1998, с. 1); *Та якщо поррахувати детальніше, контрактна армія і дешевше, і ефективніше* (ГПУ, 2.07.2013, с. 11).

Не завжди при формах вищого ступеня порівняння вживаються прийменники *від* або *за* [див. також: 3, с. 29], наприклад: **Дорожче золота** (ЛУ, 28.12.2000, с. 7); – *Знаю, що він трохи старший мене, а на скільки, самі рахуйте* (ГПУ, 12.02.2013, с. 20); *Турбодизель тихіший звичайного дизеля* (ГПУ, 13.09.2013, с. 11).

Трапляються також окремі випадки вживання форми нульового ступеня порівняння замість форми вищого ступеня: *Тож у сучасному підручнику якомога нейтрально має бути сформульовано суть того чи іншого історичного явища* (УК, 21.06.2013, с. 10).

Аналітичні форми найвищого ступеня порівняння можуть утворювати за допомогою займенника *самий* – на основі як звичайного (нульового), так і вищого ступеня: *Самий точний тонометр* (ГПУ, 14.06.2013, с. 30: з рекламних матеріалів); *Самими актуальнішими на сьогоднішній час є питання очищення організму...* (ГПУ, 22.02.2013, с. 31 – з рекламного тексту).

По-третє, якщо брати не тільки власне морфологію, а й словотвір, то непоодинокими є випадки ненормативного творення присвійних прикметників, наприклад: *...урочиста меса з приводу Різдва Христова* (День, 26.12.2000, с. 3) – замість *Христового* [СУМ, т. 11, с. 148]; *...Павел Аксельрод, якому належить децю химерне... визначення Драгоманової політичної орієнтації* (УМ, 6.03.2013, с. 13) – від прізвища *Драгоманов*; *Кобзаревий ювілей* (УМ, 13.03.2012, с. 3) – замість *Кобзарів* [див. про такого роду помилки: 2, с. 89]; із суфіксом *-ін* замість *-ин* [див.: УП-93, с. 27]: *Льоніних віршів* – від *Льоня* (Сл., 1993, ч. 5, с. 3); *оглянути Аніну виставку* – від *Аня* (УМ, 21.02.1997, с. 12); *Настіна мамка* (ГПУ, 24.09.2013, с. 11).

Отже, аналіз відступів від нормативних засад української літературної мови в мовній практиці сучасних українських газет засвідчує наявність більш чи менш частотних відхилень при уживанні прикметників.

Словники. Довідники. Правописи

РУС – Російсько-український словник: в 3-х т. / ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1968.

СУМ – Словник української мови: в 11 т. / ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1970–1980.

УОС-09 – Український орфографічний словник / за ред. В. Г. Скляренка. – К.: Довіра, 2009. – 1011 с.

УП-28 – Український правопис. – Х.: Держ. вид-во України, 1928. – 97 с.

УП-93 – Український правопис. – 4-е вид., випр. і доп. – К.: Наукова думка, 1993. – 240 с.

Назви джерел

ВЗ – Високий Замок (м. Львів)	ЛУ – Літературна Україна
ВК – Вечірній Київ	Сл. – Слово
ГПУ – Газета по-українськи	УК – Урядовий кур'єр
ГУ – Голос України	УМ – Україна молода
День	УС – Українське слово
Е – Експрес (м. Львів)	

Список використаних джерел:

1. Караванський С. Пошук українського слова, або Боротьба за національне «Я» / С. Караванський. – К.: Академія, 2001. – 240 с.
2. Культура мови на щодень / за ред. С. Я. Єрмоленко. – К., 1997. – Вип. 1. – 138 с.
3. Пономарив А. Д. Проблемы нормативности украинского языка в средствах массовой информации: дисс. ... докт. филол. наук в форме научного доклада: спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (Украинский язык)» / А. Д. Пономарив. – К., 1991. – 56 с.
4. Рибалко К. Коло має бути розірвано... / К. Рибалко, О. Рибалко // Дивослово. – 2001. – № 4. – С. 27–33.
5. Сопоставительная грамматика русского и украинского языков / отв. ред. Н. Г. Озерова. – К.: Наукова думка, 2003. – 534 с.
6. Сучасна українська літературна мова: морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1969. – 584 с.
7. Товстенко В. Р. Просторіччя в українській мові як структурно-функціональне явище / В. Р. Товстенко. – К., 2003. – 278 с.

**УКРАЇНЬСЬКА МОВА І КУЛЬТУРА
У КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДИНАМІКИ СУСПІЛЬСТВА.
КРОС-ГАЛУЗЕВІ ВИМІРИ УКРАЇНІСТИКИ**

К. філософ. н. Аксьонова В. І.

Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

**АКТУАЛІЗАЦІЯ СОЦІОКОМУНІКАТИВНОГО КОНТЕКСТУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГІДНОСТІ**

Проблема соціокультурної динаміки охоплює комунікативний контекст національної ідеї, у зв'язку з глобалізаційними процесами, загостренням національних конфліктів; становленням політичної нації. Дух нації поступово стає властивістю патріотизму цивілізованого типу, чим давно привертає до себе увагу українських філософів. Але в останні десятиріччя її актуальність зросла ще більше, бо історичний суб'єкт творчо використовує етносоціальний статус філософсько-історичних та теоретико-методологічних засад як сутність буття. Глобалізацію буття з'ясовує, зокрема, методологія екологічного імперативу. Єдність людини та природоохоронних аспектів (О. Базалук, Є. Борінштейн, Ю. Добролюбська, М. Кашуба, В. Лисий, В. Плавич, Є. Сулима, О. Халапсіс) також перевіряє дух національного буття серед реалій екологічної доби (М. Кисельов). Розгляд національної гідності, як ознака характеру історичного етносу, показує сенс духовних інтенцій, що відтворюють самобутність і буття суспільства (П. Гнатенко), бо мета «постлюдини» заторкує «парадокси духа» (В. Іллін), в аспекті тотальної еволюції соціокультурного контексту (М. Конох, В. Попков).

Метафізика в наш час не є лише абстрактне співвідношення між національною ідеєю як «річчю-в-собі» та її соціокультурним усвідомленням (у трансцензусі ракурсів дихотомії «свій-інший» – їхня номіналістична домінанта, яку Е. Гуссерль визначив через монадологічне поняття «інтерсуб'єктивність», включає цілісну гармонію епістемології, природи, етносу та соціуму). Так, категорійний сенс Вічно суцього в індуктивній формі вже конкретизує можливість бачити сутність «у будь-якій волосинці (речі) і кровинці, щоб був «гроб»

і «перст»... і є в тій кровинці частинка, яка до життя..., що допомагає лікареві лікувати: це її «дух» і «життєдайність», її піднесення та «вставання»..., що залишається в дітях» (В. Розанов). Метафізика історії номінує свободу і гідність людини, з її трансцендентним націєгенезом властивостей «над-Я» (у вигляді спільного та відмінного). До розуміння екзистенціалів Вічносущого залучаються постаті російської й української філософії (М. Бахтін «Рабле і Гоголь»), щоб номінувати дух «сміхової культури». Тоді національне мислення на Сході та Заході розвивається за створеними у постнекласично-метафізичному відгалуженні штучними правилами інтелектуальної гри, через виявлення так званого громадського суб'єкта як об'єкту висміювання: проімперських нормативів. Гідність носія державної ідеї навіть альтернативне суспільство зумовлює поважати українську ідею, яку патріотична еліта використовує виокремивши підходи М. Гоголя, Т. Шевченка та І. Франка. Шляхетна гідність має призначення та розуміння універсального осмислення її аксіологічного сенсу. Іншою прикметою метафізичного пізнання є вибір шляхетної критики націократичного міфологізму – імітація втілення духу козакофільства корифеїв, або половинчасте висвітлення проблем націєтворення та елітоутворення.

Метафізичний вимір самоідентифікації українського етносу на рубежі ХХ–ХХІ ст. потребує ретельного вивчення культури міжнаціонального спілкування на Україні: переконує в перспективності онтологізації патріотичного осмислення власного «Я-буття», адже становище шляхетних однодумців – як творча запорука також української ідеї, що відтворює дух «шляхетного типу комунікації держави, етносу та особистості» (В. Воронкова).

«Тут – національне буття» виявляє правомірність не стільки стереотипів «націософії», а скільки відтворення підвалин «цивілізованої козацької нації», що протистоїть націоналізму (цинізму або нігілізму), носіями якого у нашому дослідженні виступає «малоросійська еліта», яка захищає свої амбітні плани «перелицьовування минулого досвіду», завдяки націонал-егоїзму чи регіональному відчуженню, не розуміючи, що жодні шляхетні наміри не зможуть негайно подолати «малоросійсько-меншовартісне» існування.

Неодмінною умовою появи політичної нації є достатня зрілість громадського сприйняття українського націоналістичного руху, що діє часто-густо попри намірам класичного ядра духовної еліти тієї автохтонної нації, навколо етноніму якої йде становлення нової соціокультурної спільноти. Термінами «клас» чи «нація» не можна маніпулювати за логікою софістики, бо вони в загальноживаному сенсі належать різним духовним сутностям.

«Свобода громадського націєтворення» – це є основна умова відтворення поваги до якогось вільного підйому у відносинах Хазяїна (уособлення статусу носіїв шляхетності) і Раба (плебейство). Але Хазяїн не може просто спокусити свободою слова Раба (він не хоче свободи, а лише – помсти), вони до неї не готові, бо мають завойовувати не тільки права, а й обов'язки, як носії духу громадської спільноти. Свобода Духу – нове явище, яке було «вироком» так званому «адміністративному соціалізму», та кризовому антирадянському соціуму. Тому, на відміну від всіх інших, Хазяїн, уособлення духу родини, – навіть держави, не випадково, хоче створити лояльність звичайних громадян не тільки до гідності суб'єктів влади чи до будь-яких її ланок, але до вільного духу всієї соборної України, тобто громадської поваги до її конституційних засад.

Тим самим затверджується історична здатність продукувати істинне знання про предмет цивілізованого патріотизму. Об'єктивність метафізики історії проявляється в тому, що основою виступає етносоціальна реальність, на яку спрямована пізнавальна активність духу істини з метою її шляхетного розуміння. Суб'єктивність – в тому, що міфологічне знання несе на собі реальний відбиток часу екзистенції за доби відмови від духу «бунту мас», як особових якостей «батьків нації». Результати дослідження показують, що «метафізичний контекст феномену етнонаціональної гідності» має стати постійно діючим «громадським барометром» для працівників державних та громадських організацій, для визначення рівня громадянської відповідальності особистості, вдосконалення етносоціальних правил цивілізованої суспільної життєдіяльності. Така модель може бути використаною для започаткування подальших досліджень інших аспектів цієї важливої проблеми.

К. філол. н. Мафтин Л. В., Ткач В. В.

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, Україна

ПРОБЛЕМА БІЛІНГВІЗМУ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА УКРАЇНОЗНАВСТВА

Проблема білінгвізму (двомовності) традиційно досліджується в межах таких наук, як мовознавство, психологія, політологія. Значна увага приділяється цій проблемі і в українознавстві – «науці про Україну та світове українство» [2, с. 58]. Концентр українознавства «Україна – мова» передбачає вивчення феномену української мови та її ролі в суспільстві. Важливою частиною предметного дискурсу вказаного концентру є також культура української мови, функціонування та розвиток мови, питання мовної політики.

Наукові дослідження проблем етно- та націєтворення наголошують на тому, що проблеми розвитку нації перш за все відбиваються в проблемах розвитку мови (Е. Сміт, Б. Клінберг, Ю. Липа, В. Янів, В. Сімович, Ю. Шевельов, та ін.). З урахуванням сучасних тенденцій розвитку соціуму, проблема білінгвізму набуває особливого значення. Наша держава взяла курс на євроінтеграцію, декларує демократичні цінності, намагається демонструвати світові міжнаціональну толерантність, дотримання правових норм тощо. Однак, європейська практика розбудови демократичного суспільства Україною у певних сферах, на жаль, не завжди береться до уваги.

Світовий досвід показує, що мовно-культурний фактор є вирішальним у становленні національних держав, адже мова є найдієвішим консолідуючим чинником. Швейцарський політолог Урс Альтерматт говорить про те, що нині мова і культура в європейських національних державах становлять «ключові сфери» й «принципові розпізнавальні ознаки». Хоча державно-політичні кордони ніде жодною мірою не збігаються з культурно-мовними, зазначає він у праці «Етнонаціоналізм в Європі», – «практика більшості національних держав орієнтована на те, щоб створити гомогенну мовну культуру на спільній державній території. Як правило, національна держава визнає інобуття своїх

громадян тільки в сенсі властивості окремих індивідів, якщо вони своєю особливою культурою не загрожують офіційній культурі держави. Більшість, що трактує себе як так звану «державотворчу націю» або як «титульну» націю, вимагає, щоб меншини використовували мову домінуючої народності, принаймні публічно» [1, с. 125]. Вагому роль мови в утворенні національних держав підтверджує й факт переважання в Європі країн, об'єднаних однією загальнонаціональною мовою. З 47 європейських країн (якщо рахувати Росію, Закавказзя і Туреччину) своя національна мова є державною (або офіційною) у 41 країні, тобто у 85 % від загальної кількості (за даними публікацій у періодичній пресі).

Отже, утвердження в нашій державі української мови як мови титульної нації у статусі державної цілком відповідає європейському принципів мовно-культурного будівництва. Однак, мовно-культурне відродження періоду незалежної України характеризується певними негативними тенденціями: нам ще не вдалося здолати наслідки тривалої мовної асиміляції; ми не маємо твердої й послідовної позиції владної еліти в обстоюванні законних прав української мови, дотримання норм чинного законодавства – обов'язкового вживання української мови в контрольованих державою сферах: в органах управління, судочинстві, в державних закладах освіти, науки, культури, в засобах масової інформації; державницько-патріотичні сили суспільства не зуміли розробити і впровадити дієву систему контролюючих засобів, а також програму протегування української мови і культури в недержавних сферах суспільного життя.

Дані соціологічних опитувань в Україні останніх десятиліть засвідчують: у 2005 р. українську мову вважали рідною лише 64,3 % населення, російську 34,4 %, іншу – 1,5 %. Мовою спілкування дорослого населення в родинній сфері були: переважно українська – 41,8 %, переважно російська – 36,4 %, обидві мови (залежно від обставин) – 21,6 % (всеукраїнське опитування Інституту соціології НАН України). Річний тираж журналів та інших періодичних видань українською мовою у 2004 році склав 28 % від загальної кількості, тоді як ще в 1995 р. складав 70 % (для російськомовних видань ці цифри навпаки зростають з 18 до 64 %). На книжковому ринку України переважають російськомовні ви-

дання. За даними Української асоціації книговидавців та книготорговців, більшість книжок, що їх реалізують в Україні, вийшли друком в Росії.

Загальновідомими є факти задоволення мовно-освітніх та інформаційних потреб етнічних росіян України, які становлять 17,3 % її населення. У країні діють 1411 російськомовних шкіл та 2109 двомовних українсько-російських шкіл, а російську мову як предмет вивчають близько 1,5 млн. учнів, факультативно – майже 200 тисяч учнів. Щороку в нашій країні виходить російською мовою 2343 найменування періодичних видань, 3834 найменування російською мовою й іншими мовами національних меншин.

Відповідно до ст. 10 Конституції України (Розділ I – «Загальні засади») «державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом». Окрім того ще шість статей Основного закону України (11, 12, 92, 103, 127 та 148) теж певною мірою стосуються функціонування української та інших мов в Україні та мовних потреб українців, що мешкають поза межами України.

Постання незалежної України, прийняття відповідних мовних законодавчих актів спричинило до того, що значна частина суспільства, в основному російськомовна, вбачаючи в цих подіях «загрозу для своїх мовних, та й не тільки мовних привілеїв, почала в особі своїх громадсько-політичних організацій шалений контрнаступ на мовні права корінного українського народу. Зокрема, вони домагаються узаконення російської мови як державної мови України. На словах це іменується офіційною двомовністю» [3, с. 155]. Насправді ж, наголошує Я. Радевич-Винницький, ідеться зовсім не про те, аби кожен державний службовець, а також ті фахівці, що мають справу з людьми (лікарі, працівники довідково-інформаційних служб тощо), володіли двома мовами, як це має місце в країнах з державною двомовністю, а щоби мати право не знати української

мови і її не використовувати. Офіційна ж двомовність означає обов'язок знати і вживати дві мови, а не можливість не користуватися однією із них. Отже, «за вимогою офіційної двомовності скривається старий імперський курс на російську одномовність, на закріплення «досягнень» зросійщених українців упродовж століть перебування України у складі Російської імперії» [3, с. 155].

Тож не дивно, що Закон «Про засади мовної політики» № 5029-VI (неофіційно – закон Колесніченка–Ківалова або «мовний закон»), прийнятий Верховною Радою України 5 червня 2012 року у першому читанні / набув чинності 10 серпня 2012 року, критично оцінений широкою українською громадськістю та відомими міжнародними інституціями. Відповідну заяву щодо вказаного закону зробив Світовий конгрес українців (СКУ), наголошуючи, що «Закон про мовне питання» є черговим кроком владних структур до офіційного повернення російської мови у різні сфери державного і суспільного життя та русифікації населення України, а затим – до конституційного впровадження російської мови як другої державної», а також стверджуючи, що даний акт суперечить Конституції України, і Європейській хартії регіональних мов або мов меншин та Рамковій конвенції про захист національних меншин про те, що просування регіональних мов та мов меншин не повинні відбуватися за рахунок державної мови.

Успіх будівництва самостійної, успішної держави залежатиме від вирішення багатьох проблем, серед яких – вирішення проблеми двомовності. Цей процес, безперечно, потребує часу, але нашій владній еліті у формуванні мовної політики держави потрібно не забувати про те, що «двомовність, двокультурність, двонаціональність – це породження залежного становища людей, відірваних від своєї землі або ж не господарів на своїй землі» [3, с. 168].

Список використаних джерел:

1. Альтерматт Урс. Етнонаціоналізм в Європе / Урс Альтерматт; пер. с нем. С. В. Базарнової. – М.: РГГУ, 2000. – 366 с.
2. Кононенко П. П. Україна – мова / П. П. Кононенко // Українознавство: підруч. для вищ. навч. закладів. – К.: Міленіум, 2006. – С. 179–224.
3. Радевич-Винницький Я. Україна: від мови до нації / Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич: Відродження, 1997. – 360 с.

Василевич Р. Я.

Івано-Франківський національний медичний університет, Україна

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ЖІНКА»

В ОПОВІДАННІ ІВАНА ФРАНКА «РІПНИК»

Аналізуючи мовні явища крізь призму мовленнєвої діяльності, акцентуючи увагу на визначенні ролі й місця мовної картини у світобаченні носіїв мови, дослідники звертають увагу на те, що в процесі мовлення людина оперує одиницями, які відображають зміст її досвіду та знання в мові. У лінгвістичній науці згадані одиниці дістали назву концептів – особливих форм пізнавальної діяльності індивіда, які включають у себе відомості про об'єктивний стан речей у світі.

Українська лінгвознавча наука останнім часом досить плідно займається дослідженням різнопланових за сферою функціонування концептів. Варто відзначити праці О. Боднарєнка, М. Голянич, В. Жайворонка, І. Живіцької, В. Іващенко, В. Кононенка, Л. Ставицької та багатьох інших дослідників, які доводять, що інтерпретація концептів не може бути вузькоаспектною, а потребує все нових і нових підходів до розуміння концепту як репрезентанта етнологічних та культурологічних уявлень людства.

На думку Т. Сукаленка, найцікавішим і найскладнішим концептом виступає концепт «жінка». І хоч розглядові останнього присвячено чимало розвідок, ми все ж спробували проаналізувати особливості вербалізації названого концепту в оповіданні Івана Франка «Ріпник». Варто відзначити, що основою нашого аналізу послужило дослідження У. Андрусів, яка, провівши анкетування чотирьох національно-мовних груп реципієнтів з Англії, Франції, Польщі та України, виділила п'ять основних ознак (характерних саме в такій послідовності виключно для українців), які містяться в ядрі асоціативного поля концепту «жінка»:

1. Риси характеру.
2. Материнство.
3. Жінка – чоловік.
4. Зовнішність.
5. Трагування жінки.

В оповіданні «Ріпник» І. Франко зображає два діаметрально протилежних образи жінки – Ганку і Фрузю. Обидві з ранку до ночі тяжко працюють у брудному похмурому Бориславі, абияк харчуються, є вихідцями з одного села, однак, за іронією долі – запеклі вороги, адже домагаються прихильності одного й того ж чоловіка.

Якщо аналізувати риси характеру названих героїнь, то кидається в очі чітке протиставлення їхніх «внутрішніх світів». Ганка у Франка – груба натура, у якої важко розгледіти душу, черства, прагматична, створена для важкої праці, сильна і вольова. Фрузя – тиха, покірна, часом безвольна, здатна до самопожертви, чуйна і віддана. Словом, слабка. У своєму дослідженні У. Андрусів переконує, що саме у слабкості жінки є її сила, але чи справджується ця дефініція для Франкової героїні? Помарніла, знесилена Фрузя не мала шансів вижити в жорстокій бориславській дійсності, усім було байдуже до її нікчемного існування. За життя двобій із суперницею було програно. Після смерті ж дівчина отримала цілковиту перемогу – «змусила» коханого змінити нарешті свій спосіб життя, а кривди ниці відплатила за скоєне.

Когнітивна ознака «материнство» в концептуальній картині світу українців міститься на другому місці. Фрузя при надії. Для неї народження дитини – таїнство, таїнство настільки значиме, що вона, боячись зурочити, називає майбутню дитину гостем, «перед котрим не можна замкнути дверей».

Так вже повелося в нашій ментальності, що концепт «жінка» розглядається як «доповнення чоловіка». Ганка думала, що коли позбудеться Фрузі, Іван візьме її за дружину. Фрузя ж мріяла про спокійне життя в селі разом із коханим і маленькою дитиною.

Розвиток світового літературознавства середини XIX століття позначився виникненням так званого психологічного напрямку, базованого на працях В. Вундта, Е. Ельстера, Е. Еннекена та ін. Українська література початку XX століття, жваво підтримавши новітні світові віяння, заснувала так звану психологічну школу, яскравими представниками якої виступили О. Білецький, Б. Навроцький, Д. Овсянико-Куликовський, О. Потебня. Названі дослідники закликали письменників описувати внутрішній світ людини в літературному творі через зовнішні вияви (змалювання зовнішності персонажа, його жестів, поведінки, міміки) або внутрішні стани. Четверта позиція ядра семантичної когнітивної ознаки асоціативних полів концепту «жінка» становить для нас особливий інтерес, адже й Іван Франко був причетний до організації та діяльності названої школи. О. Білецький у праці «Зображення зовнішності осіб» виділив чотири основні типи портретного змалювання героїв художніх творів: абстрактний, живописний, паспортний і динамічний, вважаючи їх (портрети) найефективнішим способом психологізації. В оповіданні «Ріпник» І. Франко, описуючи своїх героїнь, використовує абстрактний портрет, який не передбачає детального зображення зовнішності, рухів, жестів і виразу обличчя. Про вигляд дівчат, їх красу та потворність читач може судити за тими враженнями, які вони справили на інших персонажів.

П'ятий напрям асоціювання «трактування жінки» складається з образно-оцінної характеристики. Згадки про Фрузю навіяли в уяві Івана спогади про власне господарство, сім'ю, родинні звичаї, «принади і краси сільського життя», невід'ємною складовою яких була дівчина. Хто вона для нього? Забутий, зневажений тихий рай... Інша справа – Ганка – «сита, здорова і вдоволена», «дівка, як жовняр», вона й болотистий Борислав стали для Івана пеклом, клоакою, з котрої всім серцем він прагнув вирватися навіть ціною смерті.

Отже, аналіз когнітивних ознак асоціативних полів концепту «жінка» в оповіданні І. Франка «Ріпник» відкриває перед нами перспективи значно ширшого дослідження. На порядку денному – нагромадження в цьому плані фактичного матеріалу, що створить передумови для висвітлення проблеми співвідношення лінгвокультурології та національного менталітету.

Ваулина И. А., д. филол. н. Гридина Т. А.

Уральский государственный педагогический университет

г. Екатеринбург, Российская Федерация

ЭКСПРЕССИВНОЕ СЛОВО В СВЕТЕ ПОКАЗАНИЙ ЯЗЫКОВОГО СОЗНАНИЯ

Экспрессивность лексической единицы в аспекте ее восприятия – сложный феномен, имеющий разные аспекты актуализации, включая узуальные (языковые) и контекстуальные параметры формы и содержания экспресемы. В самом общем виде экспрессивность можно определить через синоним «выразительность», свойство вербальных знаков вызывать в сознании адресата некое оценочно-эмоциональное «переживание», в том числе эстетическое.

Каждый уровень языковой системы содержит определенный набор факторов выразительности: фонетический (выразительность звуковой оболочки слова), семантический (производные, образные, оценочные значения, а также сема интенсивности как маркер узкого понимания экспрессивности), мотивационный (прозрачная внутренняя форма), грамматический (потенциал морфемной комбинаторики, выразительные возможности словообразования и синтаксиса), стилистический (стилистика маркированность единиц – принадлежность к определенному функциональному стилю). Экспрессивным может стать и нейтральное слово при актуализации его в контексте. Кроме того, в психолингвистическом смысле экспрессивность слова есть факт не только общественного, но и индивидуального сознания (в частности метод измерения семантического дифференциала Ч. Осгуда показывает, что любое слово в сознании конкретного носителя языка обладает коннотативным ресурсом: ассоциативными параметрами, соответствующими факторам «оценки», «силы», «ориентированной активности»). Вместе с тем ассоциативные эксперименты (свободный и направленный) выявляют существенные различия в квалификации слов языка как экспрессивных, так и нейтральных. В связи с этим возникает проблема исследования экспрессивности, с одной стороны, как психологически реального феномена, с другой стороны, как явления, обусловленного языковым «субстратом».

Рассматривая данную проблему, следует, таким образом, принять во внимание, во-первых, то, что категория экспрессивности (и взаимосвязанные с ней категории эмоциональности, оценочности) являются субъективными (в языковом сознании одних носителей языка слово может быть представлено как экспрессивное, в сознании других – как нейтральное); во-вторых, то, что в процессе развития языка, под влиянием изменений в общественном сознании, слова могут утрачивать изначально свойственные им коннотации и/или приобретать новые, в том числе экспрессивные характеристики.

Для верификации отнесенности слов к разряду экспрессивных (отмеченных как таковых в словарях русского языка) считаем продуктивным использование метода направленного ассоциативного эксперимента (НАЭ), позволяющего не только установить набор ассоциативных реакций на заданное слово-стимул, но и проследить, какие факторы (аспекты слова) влияют на его восприятие как экспрессивного. Представляется, что сопоставление ассоциативных полей экспрессивного слова и его нейтрального синонима в этом плане особенно показательно.

В качестве слов-стимулов из «Большого толкового словаря синонимов русской речи» мы избрали стилистические синонимы *алкоголик-алкаш* [БТССРР 2008]. Согласно словарю, слово *алкоголик* является нейтральным, *алкаш* – имеет разговорно-сниженную стилистическую окраску [БТССРР: 236–237]. Инструкция, в соответствии с методикой проведения НАЭ, включала ограничения в составе реакций: испытуемым предлагалось охарактеризовать несколькими прилагательными каждое слово пары. Опрос проводился среди филологов (как лиц, предположительно более чувствительных к коннотативному плану лексического значения), студентов и выпускников ИФК и МК УрГПУ преимущественно женского пола (всего в эксперименте приняли участие 25 человек).

Выдвигалась **гипотеза** о том, что 1) стилистически окрашенное слово в соотношении со своим нейтральным эквивалентом имеет специфический спектр ассоциативных реакций; 2) восприятие экспрессивного слова зависит от присущих ему «маркеров» экспрессивности, в данном случае – функционально-стилистических; 3) восприятие экспрессивного слова задано типовыми контекстами его

актуализации (последние могут всплывать в сознании как некие «гештальты»);
4) субъективный характер восприятия стилистически окрашенного слова обнаруживается в его ассоциативном поле.

Состав полученных реакций, подвергнутых количественной обработке (с учетом частотности повторяющихся реакций), позволил выделить ядерную и периферийные зоны ассоциативных полей сопоставляемых слов:

Алкоголик (всего 50 ассоциаций)

Ядро: *больной* (7)

Ближняя периферия: *пьющий* (4), *синий* (4), *несчастный* (3), *бедный* (3)

Дальняя периферия: *злой* (2), *тихий* (2), *зависимый* (2), *неадекватный* (2), *безвольный* (2)

Крайняя периферия, единичные реакции: *занудный, надоевший, образцовый, законченный, противный, спившийся, страдающий, разговорчивый, неухоженный, лживый, вонючий, мерзкий, опустившийся, голодный, эгоистичный, безответственный, длинный, ненужный, одинокий, потерянный.*

Алкаш (57)

Ядро: *вонючий* (8)

Ближняя периферия: *грязный* (5), *грубый* (4), *придуро[ш]ный* (4), *несчастный* (4)

Дальняя периферия: *противный* (3), *пьющий* (2), *бездомный* (2), *больной* (2), *зависимый* (2), *сопливый* (2)

Крайняя периферия, единичные реакции: *запойный, икающий, хитрый, смазливый, курносый, сизый, гнусный, бомжеватый, безработный, убогий, побитый, глупый, подлый, отъявленный, опустившийся, безвольный, ужасный, уродливый, чертов.*

На втором этапе производилась качественная обработка полученных данных – выделение «ассоциативных доминант» поля [Гридина, Коновалова 2009]) по принципу тематической общности реакций разных зон (независимо от их ядерного или периферийного статуса). Такое распределение реакций позволяет представить «акценты» восприятия образов *алкоголика* и *алкаша* и отношение к самому явлению алкоголизма в сознании носителей языка (респондентов-филологов).

Ассоциативные доминанты стимулов

Ассоциативная доминанта	Алкоголик	Алкаш
Алкоголизм как болезнь, зависимость, пагубное пристрастие	<i>больной (7), пьющий (4), зависимый (2), неадекватный (2), стившийся, страдающий</i>	<i>пьющий (2), больной (2), зависимый (2), запойный</i>
Отношение к тому, кто страдает алкоголизмом	<i>несчастный (3), бедный (3), надоевший, противный, ненужный, мерзкий</i>	<i>противный (3), гнусный, ужасный</i>
Образ поведения пьющего человека	<i>тихий (2), занудный, разговорчивый</i>	<i>грубый (4)</i>
Черты личности	<i>злой (2), безвольный (2), лживый, опустившийся, эгоистичный, безответственный, одинокий, потерянный</i>	<i>придурочный (4), хитрый, убогий, глупый, подлый, опустившийся, безвольный</i>
Внешний вид	<i>синий (4), неухоженный, вонючий, длинный</i>	<i>вонючий (8), грязный (5), сопливый (2), икающий, смазливый, курносый, сизый, бомжеватый, побитый, уродливый</i>
Реакции, наведенные типовыми контекстами употребления слов	<i>образцовый, законченный</i>	<i>несчастный (4), отъявленный, чертов</i>
Социальное положение	<i>бедный (3), голодный</i>	<i>бездомный (2), безработный</i>

Сравним соотношение полученных реакций на заданные стимулы в аспекте выраженности их экспрессивной коннотации – с учетом наличия в значениях ассоциатов (прилагательных) сем интенсивности (*экспрессивности* в узком смысле слова), оценочности, образности, мотивированности, функционально-стилистической окраски (см. выделение данных критериев экспрессивного слова О. И. Блиновой, Т. В. Матвеевой и др.).

Как видно из приведенной табл. 2, на оба слова даны оценочные реакции. Но резкость (интенсивность) оценки неодинакова. Если в ассоциативном поле слова *алкоголик* есть такие реакции, которые выражают сочувствие и сострадание (*несчастный, бедный, страдающий*), то *алкаш* безоговорочно осуждается. Если *алкоголик* в восприятии носителей языка представлен как больной и несчастный человек (хотя и осуждаемый), то *алкаш* – это отвратительный и утративший человеческий облик субъект (*тип*).

К экспрессивным реакциям мы отнесли такие, которые не только **называют** определенное качество, но и **выражают** отношение к обозначаемому. Первый тип ассоциатов можно квалифицировать как «*отобъектные*», второй – как «*отсубъектные*» (термины М. Э. Рут).

Типы ассоциатов на заданные стимулы

Ассоциаты	Алкоголик	Алкаш
Реакции констатирующего характера (выявляющие стереотипы – типовые пропозиции – восприятия образа алкоголика): денотативные и ситуативные основания оценки	<i>пьющий (4), зависимый (2), бедный (3), голодный, больной (7)</i>	<i>пьющий (2), зависимый (2), бездомный (2), безработный, больной (2), побитый</i>
Реакции, выражающие субъективную оценку (коннотативный слой значения): семы личностного отношения	<i>неадекватный (2), страдающий, несчастный (3), надоевший, ненужный, занудный, злой (2), безвольный (2), лживый, опустившийся, эгоистичный, безответственный, одинокий, потерянный, спившийся (разг.)</i>	<i>грубый (4), хитрый, убогий, глупый, подлый, опустившийся, безвольный</i>
Ассоциаты с коннотацией стилистической <u>сниженности</u> , выраженной семой <u>интенсивности</u> и <u>негативной</u> оценки	<i>противный, мерзкий, синий (4), вонючий, образцовый, законченный</i>	<i>запойный (разг., сниж.), противный (3), гнусный, ужасный, вонючий (8), грязный (5), бомжеватый, придурочный (4), сопливый (2), икающий, сизый, уродливый, несчастный (4), отъявленный, чертов</i>

В ассоциативном поле слова *алкоголик* экспрессивными с этой точки зрения являются прилагательные, выражающие резко отрицательные эмоции в отношении такого человека и его внешнего вида: *противный, мерзкий, вонючий*; разговорно-сниженная характеристика *синий*, основанная на метонимическом переносе (ср. синий нос как признак пьяницы); две иронические реакции, навеянные типовыми контекстами: *законченный, образцовый* (алкоголик).

На стимул *алкаш* было дано существенно больше экспрессивных реакций, среди которых: эмоционально-оценочные прилагательные (*противный, гнусный, ужасный*); характеристики, выражающие отталкивающие черты внешнего облика (*вонючий, грязный, сопливый, икающий, смазливый, уродливый*), метонимическая номинация *сизый* (ср.: синонимы *синий* и *сизый* как характеристики внешности пьющего человека), а также реакции, обусловленные устойчивыми контекстами (сочетаемостью слова с экспрессивными партнерами): *несчастный, отъявленный, чертов* (*алкаш*). Прилагательное *отъявленный* выражает

высокую интенсивность признака. Расхожие выражения *алкаш несчастный*, *алкаш чертов*, как правило, произносятся «в сердцах», «на эмоциях», поэтому мы отнесли их к экспрессивным.

Оба слова в сознании носителей языка воспринимаются как оценочные, что обусловлено спецификой денотата. У слов, обозначающих негативные, осуждаемые с точки зрения общественной морали явления, может возникать эмоционально-оценочный ореол, а характер (интенсивность) выражения оценки и эмоции обуславливает степень экспрессии (выразительности и характеристической силы) соответствующей номинации.

Большой процент негативных эмоциональных реакций на слово *алкаш*, резкость оценки явно свидетельствуют об экспрессивном восприятии этого слова (ср. *вонючий*, *грязный* и т.п.). При этом отметим, что экспрессив *вонючий* оказался в ядерной зоне поля, *грязный* (как менее интенсивно выражающая оценку реакция) – в зоне ближней периферии.

Психолингвистический эксперимент показал, что стилистически окрашенное слово (*алкаш*) в соотношении со своим нейтральным (в данном случае функционально не ограниченным в употреблении) синонимом (*алкоголик*), действительно, имеет специфический набор ассоциативных реакций: стилистически-сниженных, негативно-оценочных, экспрессивных. К параметрам экспрессивности слова относятся частотные контексты его оценочной актуализации, о чем свидетельствуют соответствующие синтагматические реакции, полученные в эксперименте.

В целом отметим, что ассоциативные поля рассмотренных слов-синонимов отличаются характером и распределением реакций. В ассоциативном поле слова *алкаш* процент оценочных и экспрессивных реакций существенно выше, они располагаются в ядре или периферийной зоне. Экспрессивные реакции на слово *алкоголик* встречаются чаще в зоне периферии и фиксируются как единичные. Отметим, однако, что состав ассоциатов на оба заданных стимула содержит прилагательные с семами сниженной оценки и интенсивности, что, безусловно, подтверждает экспрессивный характер лексемы *алкаш* и в то же время

«опровергает» нейтральный характер слова *алкоголик* (его словарную квалификацию) в свете психологической реальности показаний языкового сознания.

Таким образом, метод психолингвистического эксперимента является продуктивным способом «диагностики» степени экспрессивности слов и способом верификации словарных данных.

Список использованных источников:

1. Блинова О. И. Мотивология и ее аспекты: монография / О. И. Блинова. – Томск, 2007.
2. Гридина Т. А. Национально-культурная специфика зооморфных метафор: экспериментальные данные / Т. А. Гридина, Н. И. Коновалова // Психолингвистические аспекты изучения речевой деятельности. – Екатеринбург, 2009. – Вып. 7.
3. Матвеева Т. В. Лексическая экспрессивность в языке / Т. В. Матвеева. – Свердловск, 1986.
4. Рут М. Э. Образная номинация в русском языке: монография / М. Э. Рут. – 2-е изд. – М., 2008.

К. філол. н. Галацька В. Л.

Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна

ОБРАЗНА ЕВОЛЮЦІЯ ФОЛЬКЛОРНОГО ЕЛЕМЕНТА У РОМАНІ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «ЛЕВИНЕ СЕРЦЕ»

Проблема вивчення фольклоризму в художній літературі є актуальною для сучасного літературознавства. Останні компаративні дослідження у цій галузі (Т. Шевчук, Г. Насмінчук, С. Росовецький, Ю. Шутенко) засвідчують багатоаспектність досягнення означеного явища в сучасному літературному бутті, увагу до мікропоетики художнього тексту.

Естетично-художній феномен творчості видатного випускника філологічного факультету ДНУ, Героя України Павла Загребельного полягає в універсальному мистецькому баченні різних епох, постатей, історичних подій. Разом з тим митцю притаманне особливе образне мислення, яке трансформує в художні образи, концепти, деталі, фольклорну картину світу. Переконливо це засвідчує роман «Левине серце» (1975–1976), який у гумористичній манері окреслює специфіку національного буття 70–80-х ХХ століття.

Авторське узагальнення життєвих реалій відбувається у романі на рівні трансформації фольклорних концептів: луг, хліб, степ, бузина, чорт. На цьому наголошує відомий дослідник Г. Гачев [1, с. 32] у монографії «Национальные образы мира». У свідомості пересічних українців – героїв роману «Левине серце» Зіньки Федорівни, Левенця, Самуся, Зновобрата події буття, втілені в драматично-комічних перипетіях сюжету, набувають глибоко народного змісту, уособлюючи національні елементи образності: «Не стрибай поперед батька в пекло, кажуть у Веселоярську» [2, с. 269].

П. Загребельний художньо моделює дійсність у фольклорному контексті, продукуючи індивідуально-авторські фразеологізми, яскраві риторичні конструкції, виразні ліричні відступи у прозовому тексті. Естетична категорія комічного найкраще втілює динаміку романного мислення митця, характеризує рівень образної трансформації життєвих реалій, втілюючи специфіку парадоксальної імплікації, тобто невідповідності авторського ідеалу комічним перипетіям дійсності.

Варто зазначити, що адекватні засоби художнього творення комічного – від іронії до самоіронії, буквалізації метафори, словесних алогізмів – демонструють художню майстерність П. Загребельного, узагальнюють парадоксальність внутрішнього стану людини, гармонізують буття: «З полум'я ентузіазму виривається ніби якась мелодія; задихаючись, Гриша Левенець переслідує її, йому вдається її наздогнати, він простягає руку, але вона знову летить, вона зникає, вона провалюється в безвість, туди, де гримлять громи і клекочуть прирасті, він настає її навіть там, він хапає її в обійми, в обійми, в обійми... І обіймає порожнечу [2, с. 269].

Насичений емоційний темпоритм фраз, посилений повтором як риторичним прийомом, створює дієву картину сучасної сільської дійсності, в якій фольклорні константи виступають у ролі національних елементів образності [3, с. 9]. Найприкметнішими з них є індивідуально-авторські назви географічних реалій (Карповий Яр, Веселоярськ, Світлоярськ), імена та прізвища героїв роману, в яких персоніфікується комічний пафос (Іван Несвіжий, Рекордист Іванович, Варфоломій Кнурець, агроном Лисичка, Микола Надутий або дядько Обеліск, дід Утюжок та ін.)

Шлях до фольклорного розуміння буття, образного мислення в манері парадоксальності складався для П. Загребельного на природній іронії, скептицизмі як основі світовідчуття: «Однак не забуваймо про могутні знаряддя скептицизму, якими пронизані не тільки вселенські простори, але й душі українців... Скептицизм – це така штука, що, народившись, вже не вмирає ніколи».

Комічне зображення героїв, гумористичне моделювання реалій навколишнього світу, побудоване на доброзичливому ставленні до нього, складає основу «мови» письма автора, способу сприйняття навколишнього світу. Це підтверджує думку відомого дослідника Ю. Борева про комічне як соціальну реальність, емоційно насичену критику [4, с. 147].

Цікаво, що К. Фролова визначає структуру комічного у зв'язку з взаємодією ідеалу та дійсності як «парадоксальну алогічну взаємодію, парадоксальну імплікацію» [5, с. 89], позиціонуючи питання про важливість комічного конфлікту. Його можна пояснити невідповідністю між видимістю і сутністю.

П. Загребельний в основу комічного конфлікту у романі «Левине серце» покладає позицію гармонізації буття через гумористичний погляд на нього: «Світлоярівці вважали, що головне в цьому ділі – харчі. Повітря до уваги не бралось, бо тут його – хоч греблю гати, дихають усі досхочу, щоправда, в лісництві там воно трохи не таке, як у степу, але ж тут і степ, і ліс поряд, дихай, де хочеш [2, с. 159].

Варто зазначити, що манера неповторного мислення видатного митця слова П. Загребельного у романі «Левине серце» ґрунтується на принципі образного декодування реалій людського буття засобами фольклорної поетики. Особливо переконливо це втілюється на рівні сюжетних перипетій національного життя, специфічних образних елементів, риторичних фігур, які втілюють ментальність народу.

Список використаних джерел:

1. Гачев Г. Д. Национальные образы мира / Г. Д. Гачев. – М.: Наука, 1989. – 270 с.
2. Загребельний П. Левине серце. Роман / П. Загребельний. – К.: Рад. письм., 1978. – 327 с.
3. Фролова К. П. Чувство семьи единой (Взаимовлияние и взаимосвязи советских национальных литератур) / К. П. Фролова. – М.: Знание, 1980. – 63 с.
4. Боров Ю. И. О комическом / Ю. И. Боров. – М.: Искусство, 1983. – 270 с.
5. Фролова К. П. Теория и методика применения эстетических категорий в литературоведческом анализе / К. П. Фролова. – Днепропетровск: ДГУ, 1985. – 229 с.

Жуков Ю. Ю.

Горлівський інститут іноземних мов ДДПУ, Україна

**ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНЦЕПТУ «ЗАКОН»
В УКРАЇНОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ**

Актуальна на сьогодні антропоцентрична парадигма наукових досліджень обумовлена функціонуванням мови у всіх сферах людської життєдіяльності. Сучасний підхід до виявлення культурно-мовної специфіки пов'язаний з концепцією мовної особистості. Зв'язок мови, мислення і культури безпосередньо відображає процес пізнання дійсності та формування уявлень про неї в соціальному досвіді того чи іншого покоління соціокультурного утворення. Знання, досвід, духовні цінності складають мовну картину світу та можуть бути представлені лише за допомогою засобів мови в процесі мовлення.

Концепт як складова колективної свідомості, що відображає вищі духовні цінності, отримує мовне вираження та наповнюється етнокультурною специфікою в процесі динамічного розвитку соціокультурної спільноти. Лінгвокультурний концепт характеризується наявністю великої кількості як загальних, характерних для всіх представників певної лінгвокультури, так і індивідуальних змістів, особливостей, асоціативних уявлень та емоційних забарвлень. У смислового наповненні лінгвокультурних концептів фіксуються ціннісні домінанти, які забезпечують розуміння світа і людини. Ці домінанти можуть змінюватися від культури до культури, від етносу до етносу, від однієї соціальної групи до іншої та від однієї особистості до іншої.

Вважається, що кожна лінгвокультура має комплекс найбільш вагомих, значущих концептів. Ці концепти, які називають також ключовими, відображають головні цінності, пріоритети носіїв лінгвокультури. Перелік та емотивне забарвлення ключових концептів у різних лінгвокультурах можуть як збігатися, так і кардинально відрізнятися. Різниця в національних картинах світу, яка відображається у специфічному сприйнятті реального світу, може бути пояснена через специфіку діяльності, образ життя та національну культуру даного народу.

Таку різницю можна простежити при дослідженні лексики і фразеології, що виражається в наявності стійких словесних комплексів, узуальних значень, змістовних розбіжностях еквівалентних слів у різних мовах, своєрідних конотаціях тощо

Наше дослідження ми виконуємо за допомогою методу моделювання концепту «Закон» в українській лінгвокультурі. Його опис ми проводимо на основі мовного матеріалу та вивчення даних суміжних гуманітарних наук, перш за все, культурології. Ми поділяємо точку зору, що під лінгвокультурним концептом слід розуміти актуальне для даної культури змістове утворення, яке при цьому може мати різноманітні вербальні репрезентації.

Ім'я концепту «Закон» в українській лінгвокультурі має наступні лексичні значення: 1) встановлене найвищим органом державної влади загальнообов'язкове правило, яке має найвищу юридичну силу; 2) загальноприйняте, усталене правило співжиття, норма поведінки; 3) об'єктивно існуючий, постійний і необхідний взаємозв'язок між предметами, явищами або процесами, що впливає з їх внутрішньої природи, сутності; закономірність. Виходячи з цих положень, можна умовно розподілити значення імені концепту за наступними компонентами: 1) закон юридичний (громадянський, кримінальний), 2) закон моральний чи духовний, 3) закон науки [1].

З точки зору дослідника С. А. Макарчука, концепт «Закон» тісно пов'язаний з іншими ключовими концептами української лінгвокультури: «Право», «Правда», «Справедливість», «Воля». З етнографічної точки зору, «Закон» входить до складу таких життєвих реалій українського села як «сільське самоврядування», «громада», «звичаєве право», «копні та волосні суди» тощо [3, с. 332–335].

Характерною рисою концепту «Закон» в українській лінгвокультурі є те, що шанобливе ставлення він отримує у другому компоненті свого значення – «звичаєвий закон». В цьому випадку проявляється любов і шана до традицій, а також до тих правителів, які відстоюють мораль і справедливість. Через це громада отримала славу в давніх прислів'ях: *громада – великий чоловік; громада більший чоловік, ніж пан; громада плюне – вийт потоне* [3, с. 333].

Як відомо, саме фразеологізми найвиразніше передають дух і нев'янучу красу мови, яку витворив народ протягом віків для потреб спілкування в усній та писемній формах.

Досліджуючи фразеологічний фонд української мови з ім'ям концепту «Закон», можна зробити висновок як про позитивні, так і про негативні компоненти фразеологічних значень: *закон не писаний*; *поза законом* – для позначення правопорушників, людей, які зневажливо ставляться до юридичних та загальнолюдських норм. Українське прислів'я говорить: «Дурням закон не писаний» [4, с. 308]. З іншого боку, закони регулюють не лише юридичні, правові відносини. Виразом *по закону* позначається такий стан справ, коли все діється не лише за юридичними, правовими нормами, але й за традиціями, звичаями. Найбільшої ефективності набирають правові норми, які ґрунтуються на нормах моралі, закріплених в пам'яті, свідомості народу [3, с. 328–329]. Ще одним прикладом репрезентації концепту «Закон» є регулювання подружніх стосунків. Вступ до шлюбу позначається висловом *у закон уступати* [4, с. 308]. Тобто, законом регулюються майже всі міжособистісні та громадянські відносини.

Проведений аналіз лексикографічних та етнографічних джерел дозволяє зробити висновок про те, що концепт «Закон» займає одне з центральних місць в україномовній картині світу та може вважатися одним з ключових її концептів. У перспективі подальших досліджень ми маємо на меті уточнення думки про включення концепту «Закон» до концептосфер «Громада», «Держава» та тісний зв'язок із концептами «Воля», «Звичай», «Право».

Список використаних джерел:

1. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sum.in.ua/s/zakon>
2. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / під ред. О. С. Мельничука. – К.: Наук. думка. – 1982. – Т. 2. – 573 с.
3. Етнографія України: навч. посіб. / за ред. проф. С. А. Макарчука. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Львів: Світ, 2004. – 520 с.
4. Фразеологічний словник української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 1993. – 984 с.

К. філол. н. Кобзей Н. В.

Івано-Франківський національний медичний університет, Україна

МОВНА КАРТИНА СВІТУ НАТУРАЛІСТИЧНОЇ ПРОЗИ

ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА:

ЕТНОЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Накопичуючи впродовж життя знання та уявлення про навколишню дійсність, опираючись на багатовіковий досвід окремих етносів та народів із розмаїттям їхніх міфологічних, релігійних, соціально-економічних, художніх та інтелектуальних надбань, людина створює в уяві власну картину світу. Остання може існувати лише у свідомості індивіда, як свого роду ідеальна модель, яка контролює і спрямовує почуття та вчинки людини у правильному руслі. «Матеріальне» вираження такого життєустрою забезпечується завдяки існуванню мовної картини світу.

Творчість Володимира Винниченка в українській літературі припадає на період так званої перехідної доби (кінець XIX – початок XX ст.), а комплексний аналіз мовного матеріалу його натуралістичної прози відкриває перспективи виділення психолінгвістичних рис картини світу автора та його героїв, мовного типу та мовної особистості, характерних для зазначеного періоду.

В. Винниченко, використовуючи жаргонізми, вульгаризми, русизми, лайливі слова (яких манірно уникала значна частина представників тодішнього літературного бомонду), свідомо наражався на осуд консервативної критики. Однак авторові йшлося не так про епатаж тодішніх «пануючих естетів» засобами ненормативної лексики, як про використання мовлення персонажів як важливого засобу образотворення. Посилення ролі ідентифікаційної функції мови в літературі гармонійно узгоджувалося відразу із кількома основоположними засадами натуралістичної доктрини: її спрямованістю на демократизацію літератури, на об'єктивізм, життєподібність і життєвідповідність описуваного, на естетизацію «неестетичного», на індивідуалізацію образів персонажів,

протокольо-фактографічне, детальне, фіксування особливостей їхнього зовнішнього вигляду, характеру, поведінки. Звичайно ж, відкриття доступу в художню творчість при цьому ненормативній лексиці підтверджувала «реноме» натуралізму як украй «скандального», епатажного напрямку, але ця «ненормативність» не мала однобокого вульгарно-лайливого характеру, а передбачала й використання високохудожніх, витончено-естетичних лексичних елементів живого розмовного мовлення, експресивно-маркованих індивідуально-авторських новотворів, оказіоналізмів, евфемізмів, слів із пом'якшувально-пестливими суфіксами, насичене вживання вигуків, часток, звуконаслідувальних слів тощо.

На синтаксичному рівні колорит живого розмовного мовлення В. Винниченко передає у діалогах і полілогах за допомогою коротких неповних, часто обірваних речень, експресивно забарвлених фразеологізмів, невластиве прямої мови.

Окремої теми для розмови заслуговує проблема перенасичення мови Винниченкових творів русизмами. Багато його героїв говорять якщо не всуціль російською мовою, то, принаймні, вживають окремі російські слова. Деякі дослідники вважають, що Винниченко вживав тільки такі русизми, які вважав уже українізованими, наприклад: бурно, тоска, побіда. Відомо також, що він продуктивно співпрацював із російськими видавництвами. За взаємною домовленістю письменник мав право видавати написані російською мовою твори і в українському авторизованому перекладі. Тому він за будь-яких обставин міг вказати в своїх російських творах, що вони перекладені з українського рукопису. Можливо, зазначені причини теж вплинули на помітну насиченість художніх текстів В. Винниченка «русизмами».

У своїй творчості В. Винниченко майстерно використовує діалоги та полілоги, що дозволяє йому уникати авторського «втручання» в спілкування героїв, передавати безпосередньо живу розмовну мову, ідентифікувати мовців за національно-етнічною, регіонально-етнологічною ознакою, професійною діяльністю, рівнем культури, освіченістю, соціальним статусом тощо.

Р. Ріжко вважає, що ми розуміємо мовну картину світу як віддзеркалення концептуальної картини світу. Концепти являють собою своєрідні інформаційні блоки свідомості, в яких накопичуються знання про окремі події та явища реальної дійсності і які, відповідно, й формують мовну картину світу особистості. Концептуальними представниками індивідуально-авторської картини світу виступають кольористичні номінації. Нашу вагу привернули особливості вербалізації картини світу крізь призму кольороназв у натуралістичному доробку В. Винниченка, який, кинувши виклик традиційній манері письма, свідомо позбавив себе «кольористичних надуживань» і віддав перевагу похмурим, меланхолійним тонам, вважаючи, що потомлені, спрацьовані, покриті пилом і попечені сонцем люди не можуть зображуватися іншими фарбами.

Одними з основних номінативів у натуралістичній мовотворчості В. Винниченка є кольоративи, що передають ознаку «сірий». Сіра фарба викликає в уяві негативні емоції. Вона імпліцитно протиставляється білому, світлому, святковому, радісному. Синонімічним до сірого кольору можна вважати й сивий.

Досить часто Винниченко у разі потреби трансформовував традиційні уявлення про той чи інший колір і у своїй індивідуально-авторській картині світу наповнював його емоційно-настроевим змістом. Скажімо, жовтий колір – колір багатства і веселості «заземлив» настільки, що він став шокуючим нагадуванням про бідність і злиденність, які поглинули побут людей. Додаючи до своїх портретів жовтуватих тонів, письменник змальовує персонажів зі змученими, хворобливими, «жовто-пергаментними» виразами обличчя.

Не цурався Винниченко й червоного кольору, часто використовуючи його на позначення пожежі, полум'я та крові.

Отож, розглянуті нами особливості мовно-стилістичного наповнення художніх творів письменника по праву можна вважати «концептуальними» репрезентантами індивідуально-авторської мовної картини світу В. Винниченка, у якій не тільки зберігається реальна дійсність, але й інтерпретується її первинне відображення в уяві людини.

Д. филол. н. Коновалова Н. И., Лабзенко Е. А.

Уральский государственный педагогический университет,

г. Екатеринбург, Российская Федерация

СОЦИОСЕМАНТИКА НАРОДНОЙ ДЕМОНОЛОГИИ

Одним из перспективных направлений исследования лексической семантики является анализ языкового выражения социально-культурных стереотипов сознания. В качестве аспекта подобного анализа может стать выявление социосемантики отдельных лексических классов слов, в частности, народной демонологии.

Под социосемантикой понимаем отражение в значении слова социокультурных стереотипов поведения, верований, представлений об окружающем мире. Термин «стереотип», по определению С. М. Толстой, «относится исключительно к содержательной стороне языка и культуры, т.е. понимается прежде всего как ментальный стереотип, и коррелирует с так называемой наивной картиной мира. Такой стереотип называют также языковым, имея в виду форму его проявления, сферу его репрезентации – в лексическом значении слова, в его коннотации, в семантической деривации, в синтаксисе, в сочетаемости, в идиоматике, в языковых тропах, в некоторых видах текстов, в частности, фольклорных» [4, с. 125]. В качестве материала для анализа в данной статье использована народная демонологическая лексика, зафиксированная в «Толковом словаре живого великорусского языка» В. И. Даля, составляющая семантическое поле «нечистая сила». Мы учитываем тот факт, что стереотипы сознания, в том числе нашедшие языковое выражение, не только устойчивы, но и динамичны, поэтому соотносим толкования, приведенные в словаре В. И. Даля, с другими дефинициями словарей современного русского языка и русских народных говоров. Ср. замечание о том, что «семантика слова в разные исторические эпохи, у разных народов определяется тем, насколько глубоко и подробно освоено в опыте, практической деятельности языкового коллектива обозначенное этим словом понятие» [1, с. 34]. Словарные материалы дополнены текстами картотеки диалектологической экспедиции кафедры общего языкознания и русского языка Уральского государственного педуниверситета, в том числе записанные авторами статьи

в д. Буткинское Озеро Талицкого района Свердловской обл. от местного знахаря А. Д. Чусовитина. Приводимые в статье тексты дают возможность эксплицитно представить некоторые семантические компоненты демонологом, наиболее значимые для их функционирования в системе языка (говора). Кроме того, «... реальность выделенных семантических полей в языковом сознании носителей говора или языка должна подтверждаться возможностью реализации их компонентов в зафиксированных фрагментах речи» [3, с. 24]. В качестве рабочего принимаем определение семантического поля как «совокупности лексических единиц, выделенных из исходного алфавитного словника на основе наличия в их семантике такого семантического компонента, который признается необходимым для представления некоторого фрагмента семантического пространства говора или языка» [3, с. 24].

Семантическое поле «нечистая сила» включает следующие лексико-семантические группы:

1. Названия нечистой силы, включающие как родовые, так и видовые обозначения: *амбарный* – дух-смотритель, содержатель амбара [5, т. I, с. 36]; *астид* – греч. ядовитая змея; // сказч. баснословный змей // лукавый кощей [5, т. I, с. 68]; *баенник* – особая порода домовых, злой дух, поселяющийся в бане; пар выживает его временно, а в нетопленной бане он живет всегда, он не любит родильниц, которых, однако, по тесноте в избе всегда выводят в баню; но их там нельзя покидать одних [5, т. I, с. 114]; *лукавый* – бес, дьявол, сатана, нечистый, злой дух [5, т. II, с. 706] и др.

2. Названия людей, состоящих в договоре или родстве с нечистой силой: *ведьма* – колдунья, чародейка, спознавшаяся, по суеверью народа, с нечистой силою, злодейка, у которой бывает хвостик [5, т. I, с. 427]; *ведьмак* – вор, колдун [5, т. I, с. 427]; *колдун, колдунья* – кто колдует, чародей, волхв, волшебник, знахарь; ворожея, гадатель [5, т. II, с. 342] и др.

3. Названия людей, пострадавших от нечистой силы или одержимых ею: *бедовик* – человек, попавший во власть беды, олицетворенной нечисти [5, т. I, с. 327]; *кликуша* – одержимый родом падучей, которой особенно подвержены бабы: при корчах теряет сознание, и больная кричит неистово звериными голосами, изрыгая брань [5, т. II, с. 296]; *миряк* – злой дух, нечистый [5, т. II, с. 833]; *невидимка* –

по суеверным представлениям – дух или предмет наличный, но невидимый, незримый; что не может быть усмотрено [5, т. II, с. 1314] и др.

4. Названия предметов, служащих для защиты от нечистой силы: *агат-камень* – оберег, камень разных цветов и оттенков, природный сплав кварца и яшмы, сердолика, халцедона [5, т. I, с. 11]; *зачур* – заговор, нашепт, записанный на бумаге и зашиваемый в ладанку [5, т. I, с. 1658]; *зверобой* – заячья кровь, святоянское зелье, здоровая трава, которой существует множество применений в народной медицине [5, т. I, с. 1682]; *одолень-трава* – сказочное противоядное растение, которое, по преданиям, способно одолеть нечистую силу [7, т. XXIII, с. 58]; *лутюшка* – липка, с которой снята кора; она сохнет и вся чернеет, используется в обрядах гадания и избавления от сглаза [5, т. II, с. 711] и др.

5. Названия обрядов и ритуалов, связанных с нечистой силой: *русалии* – неделя перед Троицей, когда устраивались весенние народные гулянья [7, т. XXXV, с. 266]; *ведьмовский шабаш* – суббота ведьм, бесовские сборища, ночные собрания ведьм, кощунственные, бесстыдные оргии [5, т. IV, с. 1385].

6. Названия болезней, вызываемых нечистой силой: *лихач* – разновидность лихорадки, насылаемой, по суеверным представлениям, колдуном по ветру [5, т. II, с. 663]; *мор* – повальная болезнь скота от дурного слова, сглаза [5, т. II, с. 902]; *лихоманка* – то же, что *лихорадка*, *трясучка* [5, т. II, с. 665]; *урок* – изуроченье, порча, сглаз, насылка ворожбита [5, т. IV, с. 1059] и др.

7. Названия временных промежутков, характеризующихся особой активностью нечистой силы (*страшные вечера*, *благая минута*, *благой час* и др.).

Благая минута, *благой час* – неблагоприятный, приносящий беду, несчастье (обычно в суеверных представлениях). *Благой час* (от которого случилась болезнь). Твер., 1860. *Вышел из дома в благой час // Знать, в благой час пошли на охоту: неудача! Не дай бог благой час в лесу застанет, умрешь не перекрестимши* [7, т. II, с. 307].

Показателем принадлежности слов к данному семантическому полю послужило наличие в их значениях родовой семы «нечистая сила» («нечистый дух») или видовой семы последующего порядка, например: *домовой* – «нечистый дух, обитающий в доме»; *ведьмак* – «человек, состоящий в родстве или

договоре с нечистой силой»; *плакун-трава* – трава, корень и цвет которой смиряют нечистых духов»; *свинобойная палка* – «палка, которую клали в хлеву (под ясли), оберегая скот от кикиморы»; *каженник* – «человек, которого «обошел» леший, из-за чего случается потеря памяти, помешательство».

Ядром данного поля является лексико-семантическая группа «названия нечистой силы», так как общий компонент значения, выражающий основной семантический признак поля «нечистый дух» является обязательным для всех слов этой группы и ведущим при формировании семантики слов остальных лексико-семантических групп, составляющих поле. Этот компонент выступает в качестве семантического идентификатора при толковании всех названий, входящих в состав поля.

Особенности отражения сакральных характеристик в языковом сознании подчинены логике партиципации (термин Л. Леви-Брюля), сопричастности человека и мифических персонажей, придуманных им и наделенных более или менее отчетливыми характеристиками. Этот факт объясняется спецификой представлений о сверхъестественной силе. Ср.: «В большей части мистические силы, проявляющиеся в природе, одновременно диффузны, расплывчаты и концентрированы, индивидуализированы» [2, с. 308].

Рассмотрим некоторые примеры демонологем с точки зрения выражаемой ими социосемантики.

Анализ словарных дефиниций, контекстов-толкований, малых фольклорных текстов, афористики дает основания предполагать, что стереотип восприятия демонологем формируется такими признаками, как: а) родовое включение понятия (нечистый дух); б) место обитания; в) отношение к человеку; г) характерные действия; д) время появления; е) характерные особенности внешнего вида. Приведем некоторые примеры семантизации названий нечистой силы через отмеченные интегральные и дифференциальные признаки: *домовой* – «домашний (б) дух (а), хранитель очага, незримый помощник хозяев (в), является в виде маленького косматого старичка с бородой, покрытого шерстью (е). Обычно доброжелателен к человеку (в). Домовой стучит и возится (г) по ночам (д), бренчит посудой, может совершать разные проказы, иногда душит

сонного (г). *Помогает трудолюбивым хозяевам, ленивым вредит (в). Может предсказывать различные события (г)*». Эти признаки находят языковое выражение в следующих идиомах или устойчивых сочетаниях, содержащих сравнение: *как (словно, точно) домовой не спать (бродить, ходить) по ночам* [б, с. 160]; *домовой не любит «говорят о тех, кто не любит дома сидеть, все шатается хоть где, лишь бы не дома»*. Ср. также: *Леший – «нечистый дух (а), обитающий в лесу (б), мифический хозяин леса, имеет вид волосатого, лохматого старика с длинной седой бородой (е). Обычно враждебен по отношению к человеку, в сумерках или в ненастье (д) старается сбить человека с дороги, заставляет его плутать в лесу (в). Леший умеет хохотать, аукаться, свистеть и плакать по-людски (г)*». Устойчивое сравнение *как леший* распространяется глаголами, характеризующими специфические действия и внешний вид мифологического персонажа: *как (словно, точно) леший кричать (ухать, урчать, хохотать) «дико, неистово»; бродить (шататься) по ночам; оброс (обросший, заросший) волосами «страшный, неопрятный»* [б, с. 319–320]. Фразеологические единицы с компонентом *леший* только в отдельных случаях еще сохраняют некоторую отнесенность к отмеченным выше признакам, например: *леший носит (кого где) «кто-либо некстати, не вовремя ходит, бродит где-либо», «кто-либо пропадает, шляется, болтается где-то», в большинстве же случаев фразеологизмы фиксируют оценочный стереотип восприятия демонологемы *леший*. Ср.: *леший дернул «выражение крайнего неудовольствия, сожаления по поводу чего-либо сделанного»; леший принес «выражение неудовольствия по поводу прихода нежеланного гостя»; какого лешего «почему, зачем, чего еще» и др. экспрессивы.**

Наиболее ярко выраженной социосемантикой обладают обозначения ритуальных действий, детально регламентирующих взаимоотношения человека с нечистой силой, которые выступают в данном случае как некая социальная память (память фольклорного социума) о национально-культурных, культовых и других представлениях русского народа. Например: *Когда хозяева переезжают на новое место жительства, то домовой следует за ними, поэтому надо держать в одной руке икону, а в другой ломоть хлеба с солью и сказать: «Дедушко домовой! Прощу твою милость к нам на новожилье. Прими нашу хлеб-соль!»*.

По отношению к нечистой силе используются «мягкие» формы императива, когда предлагается акциональная альтернатива «делай то-то, а не то-то»: *Полуночица-щекотунья, вот тебе полок, вот тебе каменка, вот тебе порог. Щекочи да улетай, моего раба Божия младенца не задевай.* Семантика действий в приведенных текстах может рассматриваться как одна из интерпретационных моделей выражения социокультурных стереотипов восприятия демонологом.

Список использованных источников:

1. Лапшина М. Н. Семантическая деривация в когнитивном аспекте (на материале английского языка): дис. ... докт. филол. наук / М. Н. Лапшина. – СПб., 1996.
2. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении / Л. Леви-Брюль. – М., 1994.
3. Раков Г. А. Об одной версии диалектного идеографического словаря и об определении семантического поля / Г. А. Раков // Слово в системных отношениях на разных уровнях языка. – Свердловск, 1991.
4. Толстая С. М. Стереотип в этнолингвистике / С. М. Толстая // Речевые и ментальные стереотипы в синхронии и диахронии. – М., 1995.
5. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4-х т. / В. И. Даль. – М., 1994.
6. Огольцев В. М. Словарь устойчивых сравнений русского языка / В. М. Огольцев. – М., 2001.
7. СРНГ – Словарь русских народных говоров / под ред. Ф. П. Филина. – М., 1967–2003. – Т. 1–43 (с дополнениями).

Д. филол. н. Шепель Ю. А.

Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина

УРОВНЕВОЕ ОПИСАНИЕ СТРОЯ ЯЗЫКА ПРИ ЭТНО-ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ ПОДХОДЕ К ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКИМ ПОЛЯМ

Принцип системности в грамматике издавна находит выражение в членении ее предмета на отдельные подсистемы (уровни), в рамках которых выделяются соответствующие единицы, классы и категории.

Единства, изучаемые в морфологии, словообразовании и синтаксисе, характеризуются структурной однородностью их компонентов. Традиционное построение грамматики имеет глубокие основания: оно позволяет раскрыть особенности форм и значений в рамках каждой из выделяемых подсистем.

Вместе с тем уровневое описание строя языка связано с определенными ограничениями. Анализ значений концентрируется в пределах отдельных грамматических единиц, классов и категорий. В связи с этим комплексное рассмотрение сходных значений, выражаемых разноструктурными средствами, становится возможным лишь при выходе за рамки основного типа описания по отдельным уровням. Характеристики значений, базирующихся на одной и той же семантической категории, оказываются рассеянными по разным частям грамматики. Так, выражение временных отношений между действиями может анализироваться и описываться в разделах о категориях времени и вида, о деепричастиях и причастиях, о разных типах предложений.

На определенном этапе развития лингвистических исследований оказывается необходимым (дополнительно к уровневому) иной подход – функциональный, отличающийся тем, что он интегрирует разноуровневые языковые средства – морфологические, синтаксические, словообразовательные, лексические – на базе общности их функций. Предметом анализа становятся единства, имеющие функциональную основу. В разрабатываемой нами модели грамматики такими единствами являются функционально-семантические поля (ФСП).

Анализ ФСП строится главным образом на материале русского языка. Лишь на базе одного языка может быть последовательно проведено рассмотрение совокупности основных ФСП как определенной системы. Вместе с тем можно анализировать факты других языков (в частности, английского, немецкого, французского, палеоазиатских) в сопоставлении с русским, как бы в зеркале русского языка.

Необходимость разработки грамматики рассматриваемого типа диктуется, с одной стороны, логикой развития лингвистической теории, обращающейся к функциональным единствам, а с другой – потребностями практики активного изучения языков народов, населяющих регион Нижней Надднепрянщины. Человек, изучающий какой-либо язык, должен получить информацию о том, какими средствами выражаются те или иные разновидности семантики длительности, кратности, возможности, условия и т. п. Настоящая работа может быть использована, прежде всего, в практике активного изучения и преподавания русского языка как языка межнационального общения и как языка иностранного.

В ориентации на семантические категории, соотнесенные с системой грамматических единиц и их средой, проявляется преемственность по отношению к грамматическим теориям, базирующимся на содержательных категориях (концепции А. А. Потебни, А. А. Шахматова и И. И. Мещанинова).

Так, обращаясь к анализу народных сказок, наиболее популярных в регионе, можно отметить, что основным способом представления фольклорной концептосферы является вербализация.

Вербализация фольклорной концептосферы отражает закрепленные в языке народные представления о социальной иерархии, семейных ролях, окружающем мире – ближнем, «своем», и дальнем, неизведанном, о природе, животных и многом другом. Выбор лексических средств обуславливается ментальными особенностями тех или иных народов.

Фольклорные концептосферы, вербализованные в народной сказке, нельзя рассматривать как зеркальное отражение жизненных реалий. Сказка в силу своих жанровых особенностей отличается целым рядом условностей, которые принимаются слушателями как данность. В связи с этим отраженные в языке сказки взгляды и установки преломляются через фольклорную картину мира, которая отличается от общеязыковой особой ценностной ориентацией.

Средствами вербализации фольклорной концептосферы служат лексико-фразеологические и паремиологические единицы во всем многообразии их семантики, синтагматических и парадигматических связей; разные по объему отрезки фольклорных текстов, а иногда и фольклорные тексты целиком, что, собственно, что обусловлено спецификой народной сказки как жанра фольклора (отсутствие автора, существование в устном исполнении, при необходимом следовании исполнителем народно-поэтической традиции возможность импровизации). В связи с этим другие языковые средства (морфологические, синтаксические, стилистические и пр.) больше подвержены варьированию, в то время как лексико-фразеологические закрепляют в языке ядерную часть концепта и потому сохраняются в неизменном виде, заменяясь иногда только лишь синонимичными средствами. Фольклорная концептосфера наследует, пытается отразить сложность реальной жизни, представленную в этносознании.

ПРАКТИКА І МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МОВ, ЛІТЕРАТУРИ ТА КУЛЬТУРИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ

К. філол. н. Судук І. І.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти й газу

СПЕЦИФІКА ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)» СТУДЕНТАМ НАФТОГАЗОВОГО ПРОФІЛЮ

Курс «Українська мова (за професійним спрямуванням)» прийшов на зміну курсу «Ділова українська мова». Це було зумовлено певною вузькістю останнього, концентрацією його тільки на одному стилі сучасної української літературної мови – офіційно-діловому. Новий курс передбачає вивчення також наукового стилю, з яким найчастіше стикаються студенти протягом навчання: написання рефератів, курсових, дипломних, магістерських робіт, використання наукової літератури при підготовці до практичних занять тощо. Для оволодіння професійним мовленням студентам, залежно від напрямку підготовки, слід також ставити завдання, які стосуються написання термінів, анотування наукових статей відповідної тематики, введення термінів у контекст і под.

Відзначимо, що підручники з «Української мови (за професійним спрямуванням)» містять переважно загальнонавчальну лексику і розраховані на студентів усіх напрямів підготовки [4, с. 9]. Серед найбільш поширених підручників виняток становить тільки книга З. Мацюк «Українська мова професійного спілкування», призначена для студентів економічних факультетів, де є значна кількість фахової лексики та приділено увагу специфічній документації, яка становитиме основу професійної діяльності майбутніх економістів [7]. Це зумовлює актуальність дослідження специфіки викладання предмета «Українська мова (за професійним спрямуванням)» для студентів й інших напрямів підготовки, адже у самій назві навчальної дисципліни закладено потребу приділяти увагу

професійному мовленню майбутнього фахівця. Зокрема, в Івано-Франківському національному технічному університеті нафти й газу та в небагатьох інших українських вишах, які готують фахівців нафтогазового профілю, серед інших завданнями курсу повинно бути формування у студентів мовленнєвої компетентності у володінні специфічною нафтогазовою термінологією. У нашій роботі ми звернемося до особливостей викладання курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» студентам напряму підготовки «Геологія» (спеціальність – «Геологія нафти й газу»), повідомимо результати розробки практикуму цієї дисципліни та його апробації.

Серед загальних завдань, які є актуальними для всіх слухачів курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)», пропонуємо студентам розглянути особливості укладання найуживаніших документів, навчитися усувати типові помилки, які трапляються при їх оформленні, та самим скласти відповідний документ. Специфічним є те, що студенти отримують на редагування документи своїх попередників цієї ж спеціальності, які вивчали дисципліну раніше. Крім того, такі документи, як заява та пояснювальна записка, вони зобов'язані адресувати до свого деканату, прогнозуючи можливі ситуації звільнення від занять чи порушення дисципліни. При написанні звіту, доручення, витягу з протоколу тощо прогнозують можливі ситуації, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю.

Відповідно до робочої програми дисципліни, перші заняття, як правило, стосуються розгляду особливостей стилів сучасної української літературної мови. Серед зразків стилів у завданні на розпізнавання кожного з них обов'язково подаємо уривок із підручника «Геологія нафти й газу», також пропонуємо студентам спробувати самостійно скласти короткий текст у публіцистичному та науковому стилях зі словом *геологія*, попередньо вивчивши усі специфічні риси названих стилів.

Окремий цикл занять (якщо є змога, – хоча б 2) присвячуємо вивченню специфіки наукового стилю сучасної української літературної мови. Особливу увагу звертаємо на стандарт оформлення списку використаних джерел та посилань на них у тексті наукової роботи. У завданні на редагування позицій списку

використаних джерел відповідно до вимог стандарту серед таких позицій пропонуємо підручники, наукові праці та статті із загальної геології та геології нафти й газу. Зауважимо, що при апробації таких завдань у групах, де навчаються студенти спеціальності «Геологія нафти й газу», деякі з позицій були занотовані як такі, що необхідні для написання курсової роботи. Це дало змогу розвинути тему, щодо пошуку необхідної літератури в бібліографічних відділах і подальшої самоосвіти студентів, а це є на сьогодні актуальним, оскільки основним принципом вишівської освітньої діяльності, за висловом сучасних педагогів, є «навчити вчитися» [5, с. 78].

На цих заняттях студенти були також ознайомлені із правилами скорочення слів та навчалися скорочувати найбільш уживані в науковій літературі поняття, одиниці виміру тощо. Крім того, набували навичок анування наукових джерел – від ознайомлення зі зразками анотацій до книг і статей до спроби створення самостійної анотації спершу на статті загального змісту, потім на статтю спеціалізованої геологічної тематики. Перед цим ми подали студентам типові мовні кліше, якими зазвичай починають анотацію до наукової статті, та принципи виділення ключових слів. Також ми розглянули способи цитування наукових джерел, після чого запропоновано оформити цитату науковця-геолога різними способами.

Двомовність українського суспільства сприяє розхитуванню мовних норм на всіх рівнях мовної будови. Тому студенти виконували ряд завдань, де вони повинні були виявити й усунути типові порушення орфоепічних, акцентуаційних, орфографічних, морфологічних, синтаксичних, пунктуаційних, фразеологічних та стилістичних норм, визначити тип мовної помилки у текстах наукового, офіційно-ділового, розмовного та публіцистичного стилів. Адже важливе значення для методики української мови має зв'язок теорії з практикою, студенти повинні засвоїти основи мовознавчої науки, щоб добре володіти усним і писемним мовленням, бути орфографічно і стилістично грамотними [8, с. 8]

Серед завдань на закріплення орфоепічних та акцентуаційних норм – виправити порушення милозвучності мовлення, зокрема й у відповідних уривках наукових текстів, поставити наголоси у словах (зібрано найбільш складні випадки

наголошення, як-от: типовим для студентів є наголошувати «ознака» замість «ознака»; «одинадцять», «чотирнадцять» замість «одинадцять», чотирнадцять», «показник» замість «показник» тощо); словниковий диктант зі словами з ненаголошеними «е», «и», прочитаний відповідно до орфоепічних норм української мови, який містить часто вживані у науковому стилі (і в текстах геологічної тематики) слова, такі, як *периферійний, середовище, елементарний, утворення, обводнення, континентальний, обертальний, гіпотеза, експериментальний, деформація* тощо. Попередньо студенти повинні були вивчити вимову й написання цих слів.

Значна увага приділена вивченню орфографічних норм української мови. На жаль, мусимо констатувати низький рівень володіння цими нормами у багатьох майбутніх інженерів – вступний диктант, за допомогою якого ми виявляємо рівень грамотності студентів, одиниці пишуть на п'ятірку, а в останні роки взагалі немає студентів, які не допустили б в диктанті жодної помилки. Це, на нашу думку, є наслідком зовнішнього незалежного оцінювання в тестовій формі. Попри безумовні переваги такого способу вступу, у нього є й недоліки, які можна було б подолати, збільшивши вагу балів за творче завдання в загальній сумі балів.

Перше практичне заняття з вивчення орфографічних норм присвячене написанню іншомовних слів, м'якого знака, апострофа, подвоєння і подовження приголосних, змінам у чинному українському правописі порівняно з радянським. Тут ми приділяємо значну увагу написанню загальнонаукових та вузько-спеціальних термінів із названими орфограмами, зокрема таких, як *адсорбція, периферійний, диференціація, масштаб, кристалізація, концентрація, гігантський, дистиллят* (правопис іншомовних слів); *рельєф, в'язкість, від'ємний, горючий, п'єзопровідність, проникність, потужність, гідрофільний, геосинклінальний, базальтовий, фільтрація, докембрійський, осьовий, байкальський, каледонський* (правопис м'якого знака та апострофа); *розширення, співвідношення, тертя, випаровування, алюмініюваний, глибинний, зондування, порожнистість, вимірювання* (подвоєння та подовження приголосних); *неоднорідність, тріщина, густина, кавернозність, нафтонасиченість, матриця, пористість, складчастість,*

діагональ, пружність, міцність, мідь, суміш, поверхня (закінчення орудного відмінка однини іменників I і III відміни); *піврозпад, напівлінза, півінтервал, півоберт, напівпровідник, напівпокришки* (слова з «пів-», «напів-»).

Наступне практичне заняття присвячене правопису префіксів, суфіксів, складноскорочених слів та аббревіатур, складних іменників, прикметників та прислівників. Це заняття є особливо важливим, оскільки переважна кількість термінів тієї чи іншої галузі науки – це складні слова, і вміння їх адекватно відтворювати на письмі формує грамотність майбутнього фахівця, допомагає уникнути неточностей при складанні наукових текстів, а точність – складова як культури фахового мовлення, так і культури мовлення загалом. Цьому сприяє і ознайомлення студентів із значенням запропонованих термінів (викладач розкриває значення термінів на парі або студенти роблять це самостійно). Проте, найперше розшифруємо зі студентами найпоширеніші аббревіатури, які вживаються в нафтогазовій промисловості, як-от: *НАК (Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України»), ГПА (газоперекачувальний агрегат), ПЕР (паливно-енергетичні ресурси), СПГ (скраплений природний газ), ГСЗ (глибинне сейсмічне зондування), АНПТ (аномально низький пластовий тиск), РОР (розсіяна органічна речовина)* тощо, вводимо їх у речення. При цьому зауважуємо, що не слід надуживати маловідомими аббревіатурами: створюючи власну аббревіатуру, автор тексту повинен обов'язково її розшифрувати, а перед науковою роботою значного обсягу треба подавати список умовних скорочень та аббревіатур.

Після попереднього вивчення групи термінологічних складних слів і словосполучень та правил їх написання, студенти пишуть словниковий диктант на закріплення їх написання разом, окремо або через дефіс. Зокрема це такі слова і словосполучення: *мас-спектрометр, мікроаналізатор, нафтогазонакопичення, астеносфера, структурно-тектонічний, термодинамічні процеси, гідропровідність, порода-колектор, багатопластовий, структури-настки, внутрішньоконтинентальний, нафто- і газonosні райони* тощо. Також у вправі на написання префіксів і суфіксів їм запропоновано вставити пропущені букви у словах: *міжзерновий, змочування, складчастість, розпад, присвердловинний*.

Завершує цикл занять, присвячених вивченню української орфографії, заняття, де вивчаємо правопис власних назв. Ця тема є особливо актуальною для студентів-геологів, оскільки геологія тісно пов'язана із географією. Крім того, існує значна кількість правил, які регулюють правопис власних назв і похідних від них утворень (наприклад, прикметників із суфіксом *-ськ-*), що зумовлює труднощі у їх засвоєнні. Серед специфічних власних назв, написання яких пропонуємо вивчити, виділимо такі: *Дніпровсько-Донецька западина, Середземноморський геосинклінальний пояс, Паннонський міроконтинент, закон Дарсі, Передкарпатський прогин, Сибірська платформа, Лівійсько-Нігерійський докембрійський пояс, Юліївське родовище, День працівників нафтової і газової промисловості, Новогвінейська нафтогазоносна провінція*. Як бачимо, ці назви містять багато складних слів, таким чином студенти мають змогу повторити і закріпити матеріал попередньої теми.

При вивченні теми «Лексичні норми сучасної української літературної мови» звертаємо увагу на значення специфічних для геологів термінів та професіоналізмів, подаємо поняття «терміни-дублети» та «терміни-синоніми», пропонуємо перекласти з російської мови найбільш поширені терміни, характерні для нафтогазової галузі. Зокрема, студенти повинні встановити відповідність між терміном та його визначенням, виділені терміни ввести у контекст (вони з'ясовують тлумачення таких термінів: *породи-покришки, природний резервуар, масивні резервуари, пастка, геосинкліналь, адсорбція, горизонт, каверни, потужність, пласт, флюїд, картаж, нафтогазоносна провінція, нафтогазонакопичення, порода-колектор*), перекласти терміни: *исследования, залежи, разработка, месторождения полезных ископаемых, накопление, очаг, щелочные магмы, образование месторождений, раствор, вещество, углеводороды, мощность, давление, окружающая среда, прилегающий, удельный вес, жидкость*. Для успішної роботи з науковою термінологією нафтогазової галузі рекомендуємо студентам звернутися до «Словника-довідника з нафти і газу» (В. С. Бойко, Р. В. Бойко) – одного з найповніших тлумачних термінологічних словників нафтогазової термінології [1]. Загалом праця над лексикою і словникова робота має велике значення для збагачення словникового запасу майбутніх фахівців.

При вивченні морфологічних норм української мови необхідним є закріпити правила вживання закінчень *-а (-я)*, *-у (-ю)* в іменниках чоловічого роду II відміни, зокрема, наголошуємо, що багато іншомовних термінів мають закінчення *-а (-я)* (*елемента, атома, пласта, керна*, але *палеозою* та всі українські назви хімічних елементів: *алюмінію, марганцю, свинцю, вуглецю, кисню, водню*). Також навчаємо вживати числівники у контексті у відповідному відмінку, особливо важливо правильно добирати відмінкові форми числівників в усному мовленні, коли не можна обійтися написанням числівника цифрою (для відпрацювання практичних навичок було взято фрагменти з підручника «Геологія нафти й газу» [3], для повторення пунктуаційних норм української мови теж були взяті речення із цього підручника).

Закріплення вивчених норм сучасної української літературної мови передбачало редагування текстів відповідної тематики, де були порушені всі мовні норми, крім того, студенти повинні були вказати тип виявлених помилок.

Таким чином, ми намагалися формувати мовлення майбутнього фахівця на всіх рівнях мовної будови, посприяти ознайомленню його зі спеціалізованою лексикою та особливостями її вживання й написання, навчити оформлювати різні види наукових робіт, а також ділові документи. Результатом впровадження практикуму було успішне складання іспиту з дисципліни (порівняно з попередніми роками) студентами-геологами, а також, як твердили самі студенти, вони почали краще орієнтуватися у специфічній геологічній термінології.

Є перспективи подальших досліджень у цьому напрямку, зокрема варто попрацювати над розвитком усного мовлення фахівців нафтогазового профілю.

Список використаних джерел:

1. Бойко В. С. Тлумачно-термінологічний словник-довідник з нафти і газу (5-тимовний українсько-російсько-англійсько-французько-німецький): у 2 т. / В. С. Бойко, Р. В. Бойко. – К.: Міжнародна економічна фундація. – 2004. – Т. 1. – 560 с.; 2006. – Т. 2. – 800 с.
2. Довідник з нафтогазової справи / за ред. В. С. Бойка, Р. М. Кондрата, Р. С. Яремійчука. – Львів, 1996. – 468 с.
3. Доленко Г. Н. Геология и геохимия нефти и газа / Г. Н. Доленко. – К.: Наукова думка, 1990. – 256 с.
4. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова / М. Г. Зубков. – 7-ме вид., випр. – Донецьк: СПД ФО Сердюк В. І., 2005. – 448 с.

5. Іванова О. Методи та прийоми активізації пізнавальної діяльності студента як один із чинників підвищення мотивації навчання / О. Іванова. – Вища школа, 2012. – № 11. – С. 77–82.
6. Нефтегазопромысловая геология: терминологический справочник / под ред. М. И. Ивановой. – М.: Недра, 1983. – 262 с.
7. Мацюк З. Українська мова професійного спілкування: навч. посіб. / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К.: Каравела, 2006. – 351 с.
8. Методика вивчення української мови в школі: посіб. для вчителів / А. М. Беляєв, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк та ін. – К.: Рад. школа, 1987. – 246 с.
9. Українська мова (за професійним спрямуванням): навч. посіб.-практикум / Г. Л. Вознюк, С. З. Булик-Верхола, І. П. Васишин, М. В. Гнатюк, І. Б. Ментинська, І. Д. Шмілик. – 2-е вид., доп. і випр. – Львів: Львівська політехніка, 2011. – 268 с.
10. Український правопис / НАН України, Інститут мови, стереотипне вид. – К.: Наукова думка, 2003. – 240 с.

Харіна О. І.

Бердянський державний педагогічний університет, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ А. С. МАЛИШКА В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Переконані, творча спадщина справді народного митця А. С. Малишка має повноголосо звучати в сучасній школі як на уроках української літератури, так і в позакласній роботі. З нашої точки зору, полум'яне поетичне слово митця за умови мудрого керівництва вчителя-словесника сприяє формуванню духовного світу школярів, їх життєвих принципів та ідеалів, розуміння ними мети, сенсу та цінності життя, «національного світогляду загалом, а відтак і нової дійсності, нового укладу національного буття» [1, с. 51].

Зважаючи на те, що «визначальними складниками національної методики вивчення української літератури є національний світогляд, основу якого становлять українське національне буття та українська національна ідея, національна психологія, національне виховання, українське народознавство» [1, с. 51], вважаємо доцільним пошукати шляхи роботи з популяризації творчості А. С. Малишка в україномовних школах (чинними програмами передбачено всього три години в сьомому класі на вивчення доробку письменника). Мета статті – розглянути ймовірні варіанти проведення уроків позакласного читання за творчістю А. С. Малишка, за біографічними творами (як прозовими, так і поетичними)

про нього, використання поезії великого Сурмача при вивченні життєвого та творчого шляху М. Рильського, Остапа Вишні, О. Довженка, поетів-неокласиків, поетів-шістдесятників, на спецкурсах та факультативних заняттях у профільних класах.

У нагоді стане посібник Ольги Куцевол «Життя і творчість письменника в дзеркалі «поетичної критики» [3] – унікальна знахідка для вчителя української літератури. Наприклад, розповідаючи про життя й популярність Малишкова «Рушничка», доцільно скористатися віршами про сприйняття цієї пісні не тільки українцями, а й представниками інших народів. Пізнавальний інтерес до твору, що став одним із найпроникливіших гімнів Матері, підвищиться, коли учні дізнаються, як відгукнулися на його появу М. Рильський («Андрієві Малишку») і Д. Павличко («Андрію Малишкові»). Уразить і комічна історія про переплутані слова пісні, повідана Д. Білоусом («Невмирущий рушничок»). Гармонійним фіналом уроку/позакласного заходу стане вірш О. Ющенка «Думки перед відкриттям пам'ятника Малишку в Обухові», який увиразнює стосунки матері й сина, розповідає про роль Ївги Остапівни в житті великого поета, про його тепле синівське ставлення до найріднішої людини, додає нових неповторних барв до всесвітньовідомої «Пісні про рушник».

У старшій школі доречно провести урок позакласного читання (можливий і варіант проведення позакласного заходу) за поезією Андрія Самійловича Малишка, що він присвятив своїм великим учителям та сучасникам. Креативний словесник, урахувуючи знання своїх вихованців з біографії та творчості письменників, які вивчалися в школі, запропонує для аналізу поетичні твори Малишка, які дадуть імпульс думкам, почуттям, переживанням учнів, повернуть їх на щирі розмову про таємниці художнього слова, допоможуть порівняти власні враження із судженнями відомого автора, тонкого шанувальника рідного слова й чутливого, уважного читача та літературного критика. Розпочати такий урок варто віршем, який присвячується новій українській літературі «Мені здається часто, без оман...», щоб отримати повне уявлення про розвиток вітчизняної літератури певного періоду, осмислити взаємозв'язки майстрів слова, підкреслити

продовження традицій, указати на новаторство. Цікавим і пізнавальним, на наш погляд, має бути й урок позакласного читання / літературний вечір у старшій школі за поетичними творами, присвяченими Андрієві Малишку побратимами по перу. Загальну характеристику творчості митця поживавить поезія Д. Луценка «А. Малишку. Ще лежала зима...» – розповідь про мистецьку лабораторію, особливості творчого процесу; при аналізі збірки «Дорога під яворами» доцільно прочитати вірш М. Рильського «Андрієві Малишку», звернути увагу школярів на теплоту творчих і людських стосунків двох поетів; уявити образ Малишка-фронтовика допоможе Василь Діденко в поезії «Сурмач», а «косаря-працелюба» – Василь Симоненко («Косар»). Гарячий, невгамовний, трепетний характер письменника (згадаймо, як зрікся прямо «перед народом» однієї зі своїх збірок, у якій переважали культівські мотиви, розірвавши її навпіл на трибуні в Спілці письменників УРСР) підкреслює Дмитро Павличко («Андрій Малишко»), альтруїзм і вітаїзм – Євген Долман («Горіння»), відчуттям гіркоти втрати митця пройнята поезія Івана Драча «Як ховали два Майбороди Малишка», гордістю за батька-«гострослова» – Валентини Малишко «Любив мій батько явори». Багато цікавих фрагментів і документальних спогадів, які необхідно використати на заняттях такого типу, містить біографічна повість А. І. Костенко «Андрій Малишко».

При вивченні монографічних тем, присвячених творчому доробку М. Рильського, Остапа Вишні, О. Довженка, висока емоційність текстів А. Малишка дозволить уникнути сухого академізму, відчутти сконцентрованість думок поета, що відображають риси вдачі, характеру, а також кредо, захоплення його сучасників. На факультативах чи заняттях спецкурсів, де вивчається сонет і його творці, не обійтися без хоча б стислого історико-літературного коментаря про полеміку навколо цього жанру, яка розгорнулася у 20–50-і рр. ХХ ст., без декламування й аналізу віршів М. Рильського «Як легко й просто це, мій дорогий Андрію...» та Д. Білоуса «Сонет Малишкової дороги».

Переконані, що потужна сила слова А. Малишка на уроках та в позакласній роботі, використання творів «поетичної критики» сприятиме емоційному, оригінальному, глибокому діалогу юних читачів з автором та художнім твором.

Список використаних джерел:

1. Веретій О. Методика вивчення української літератури на сучасному етапі: основні ознаки і поняття / О. Веретій // Дивослово. – 2012. – С. 51–57.
2. Костенко А. І. Андрій Малишко: Біографічна повість / А. І. Костенко. – К.: Молодь, 1981. – 312 с.
3. Куцевол О. М. Життя і творчість письменника в дзеркалі «поетичної критики»: навч. посіб. / О. М. Куцевол. – Вінниця, 2010. – 280 с.

Харіна О. О.

Бердянський державний педагогічний університет, Україна

ВЕБ-КВЕСТ ЯК СУЧАСНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ

Сучасна система освіти пропагує особистісно орієнтоване навчання, яке засноване на трьох педагогічних поняттях: технологія, метод та прийом. Педагог має лише обрати влучний алгоритм для розвитку розумових та творчих здібностей своїх вихованців, створити навчальну ситуацію, яка якнайповніше зможе розкрити потенціал учня.

Широкий спектр педагогічних технологій дає змогу вибору, а формат обраної інновації буде залежати від того, на який кінцевий результат розраховує сучасний учитель. Актуальність обраного методу знаходиться в пропорційному зв'язку з концепцією триєдиної мети уроку, матеріалом, що буде поданий для вивчення, та навчальними ситуаціями, котрі вчитель заздалегідь передбачає для оптимізації навчально-виховного процесу.

Останнім часом небувалої популярності набули три типи технологій, а саме: ігрові, інформаційні та проектні. Треба зазначити, що з популяризацією використання всесвітньої павутини (World Wide Web) або Інтернету стає актуальним застосування Веб-квестів (Webquest), які вже набувають статусу повноцінної технології навчання, адже їх можна характеризувати за допомогою двох головних педагогічних аспектів: «гарантованістю кінцевого результату й проектуванням майбутнього навчального процесу» [4; с. 73].

Поняття Веб-квест (Webquest) не нове, уперше було вжито Берні Доджем і Томом Марчом у 1995 році, автори розробили інноваційні завдання, додатки

до самостійної роботи студентів з метою інтеграції Інтернет у систему освіти. Учені вважають, що технологія використання веб-ресурсів допомагає учням самостійно контролювати процес свого навчання, спонукає до розширених пошуків матеріалу потрібного для кінцевого результату та звітності перед викладачем [1].

Для впровадження цієї технології вкрай важливе правильне розуміння, тлумачення цього поняття. За Биховським Ярославом, освітній Веб-квест – це сайт в Інтернеті, з яким працюють учні, виконуючи ту чи іншу навчальну задачу. Зустрічаємо й інше визначення: Веб-квест – це проблемне завдання з елементами рольової гри, для виконання котрого використовуються інформаційні ресурси Інтернет. Отже, виходячи з двох визначень ми можемо стверджувати, що існує дві форми Веб-квестів: «closesystem», тобто інформація міститься в рамках одного веб-сайту й не виходить за його межі, «opensystem», де учні мають самостійно знайти матеріал для виконання завдання, користуючись порадами наставника та списком рекомендованих джерел. Крім того, Веб-квести можуть різнитися за часом їх виконання: короткочасні та тривалі, це залежатиме від обсягу матеріалу, який учитель запропонує дітям, за предметним змістом: монопроекти та між предметні, а також за типом завдань, що виконують учні.

Берні Додж визначив види та типи Веб-квестів, але їх можна класифікувати як загальнопедагогічні, якщо ж ми беремо до уваги уроки літератури, види квестів будуть специфічними. Це можуть бути інтерв'ю (з письменником, з героєм, з літературним критиком, режисером кінофільму, сценаристом, художником, композитором, і тому подібне), реклама (збирання матеріалу для подальшого створення рекламного ролика про особистість письменника та його художній твір, з метою зацікавлення майбутнього читача), історична довідка (дослідження певної інформації для поглибленого осмислення літературного твору), переконуючий Веб-квест (учні повинні створити такий продукт, що зможе переконати будь-кого у своїй доцільності, це збирання аргументів, що свідчать на користь персонажа (позитивного, негативного), письменника й критика (двобій митців слова за майстерність), класифікаційний (створення продукту в заданому форматі, розгорнута класифікація родів, жанрів, літературних героїв, перелік

засобів художньої виразності, сюжетних та позасюжетних елементів, і тому подібне), журналістське розслідування (об'єктивний виклад думок і фактів щодо обраної проблеми).

Педагогічна технологія відрізняється від методу не лише більш широкою системою впровадження, а й чіткою структурою. Веб-квест не виняток, на думку Євгенії Семенівни Полат, доктора педагогічних наук, професора він має таку структуру: вступ (формулювання теми, опис головних ролей учасників, сценарій квеста, план роботи або огляд усного квеста), центральне завдання (завдання, питання, на які учні мають знайти відповідь в межах самостійного дослідження, який підсумковий результат має бути досягнутий), список інформаційних ресурсів, якщо він є, опис основних етапів роботи, підсумки дослідження [3].

Завдяки використанню педагогічної технології Веб-квест (Webquest) на уроках літератури розкривається творчий потенціал учня, креативний підхід до виконання завдання, у тому числі й дослідницького. Позитивним фактором можна вважати й варіативність виконання смислового завдання технології: самостійне та колективне, завдяки цьому у вихованців розвивається сумлінне контролювання своєї самоосвіти та вміння відстоювати свою думку, іти на компроміси й конструювати спільну доповідь, коректно розподіляючи ролі між виконавцями квесту. Технологія Веб-квест (Webquest) гармонійно й легко впроваджується в сучасний освітній процес, забезпечуючи гуманність, актуальність, активність і доброзичливість суб'єктів навчання.

Список використаних джерел:

1. Webquest.org [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.webquest.org/index.php>
2. Багузіна О. І. Веб-квест технологія як дидактичний засіб формування іншомовної комунікативної компетентності [Електронний ресурс] / О. І. Багузіна. – Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/veb-kvest-tehnologiya-kak-didakticheskoe-sredstvo-formirovaniya-inoazychnoi-kommunikativno#ixzz2jBexRWt1>
3. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров. – М.: Академия, 2000. – 254 с.
4. Сисоєва С. Педагогічні технології визначення, структура, проблеми впровадження [Електронний ресурс] / С. Сисоєва. – Режим доступу: http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/npo/2002_4/Sysoyeva.pdf

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МИСТЕЦТВА (КОГНІТИВНИЙ, КРЕАТИВНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ, МОТИВАЦІЙНИЙ ТА ІНШІ КРИТЕРІЇ)

Ведмеденко Д. В.

Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У наш час вимоги, які ставляться до будь-якої форми суспільної діяльності, незмінно пов'язують з культурою, тому що її високий рівень – необхідна умова ефективності будь-якої праці, а тим більш педагогічної. Тому зростання педагогічної майстерності вчителя, рівня його культури, мислення, світогляду зажди було й буде актуальною проблемою.

Сучасна соціально-економічна ситуація характеризується тим, що багато областей людської діяльності, у тому числі й освіта, стрімко розвиваються за рахунок упровадження різноманітних інновацій. Людині в цій ситуації треба бути не тільки виконавцем у їх здійсненні, але й безпосереднім творцем інноваційних процесів.

Таким чином, перед сучасною школою постає проблема формування вчителя – новатора як носія інноваційної культури. *Ми спробували розглянути специфіку трансформації інноваційної культури вчителя в умовах інформаційного суспільства через огляд самого поняття «інноваційна культура».*

Винятково важливим бачиться те, що нині поняття «інноваційна культура» починає розглядатися на рівні особистості. Дослідження попередніх десятиліть засвідчують зацікавленість вчених інноваційною культурою, як формою організаційної культури, яка забезпечує пріоритетні напрямки освіти ХХІ століття, завдяки інноваційному вирішенню завдань.

Поняття «інноваційна культура вчителя» до цього часу є не достатньо вивченим. Воно розглядалося такими науковцями, як: М. В. Кларін, Л. Ф. Колеснікова, В. М. Турченко, Л. Г. Борисова, А. І. Ніколаєв, В. М. Фокін, А. А. Постряков та ін.

Інноваційна культура – це знання, уміння й досвід цілеспрямованої підготовки комплексного впровадження та освоєння нового в різних галузях людської життєдіяльності при збереженні в інноваційній системі динамічної єдності старого, сучасного й нового; іншими словами, – це вільне творіння нового з дотриманням принципу спадкоємності.

Інноваційна культура особистості багато в чому залежить і від рівня розвитку її творчих здібностей. Тут потрібно відзначити, що існують як мінімум три основні підходи до проблеми творчих здібностей.

Перший підхід. У рамках цього підходу вважається, що головну роль у детермінації творчої активності відіграють мотиви, цінності, особисті риси.

Другий підхід. Творча здібність (креативність) є самостійним чинником, незалежним від інтелекту. У більш «м'якому варіанті» ця теорія свідчить, що між рівнем інтелекту й рівнем креативності є незначна кореляція.

Третій підхід. Високий рівень розвитку інтелекту припускає високий рівень творчих – здібностей.

Підвищення інноваційної культури особистості передбачає формування умінь і навичок подолання всякого роду перешкод, які можуть виникнути на шляху продуктивного інноваційного мислення.

Серед таких перешкод потрібно назвати наступні: конформізм – бажання бути схожим на інших людей; людина боїться виказати незвичайні ідеї через боязнь виглядати смішно або не дуже розумно; цензура (перш за все і особливо – внутрішня, або занадто висока самокритичність); люди, які бояться власних ідей, як правило, не бувають новаторами; необхідна якась рівновага між обдарованістю й самокритичністю, бо дуже прискіплива самооцінка може призвести до творчого тупика; страх; боязнь невдачі також сковує уяву й ініціативу;

ригідність; утрудненість в зміні способів діяльності в нестандартних умовах; прагнення знайти розв'язання нової задачі негайно; надмірно висока мотивація часто сприяє ухваленню неадекватних, помилкових рішень.

Висновки. Таким чином, стає зрозумілим, що одним із пріоритетних напрямків розвитку інформаційного суспільства є трансформація інноваційної культури особистості.

Така особистість інноваційного типу повинна мати усвідомлення необхідності соціальних змін, бути готовою до ефективного життя в умовах перетворень та зміни сталих соціальних стереотипів, переорієнтації системи мотивації, стимулів.

Отже, інноваційна культура вчителя – це професійне явище, початковою базою якого є загальнокультурні (соціокультурні) якості особистості: духовність, громадянськість, ерудиція. Вони залежать від розвитку особистісних якостей педагога, рівня розвитку його творчих здібностей.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури встановлено, що феномен « культура » багатозначний і характеризується складністю та багатовимірністю. Серед великої кількості визначень поняття « культура » можна виділити такі основні положення: суть культури – гуманістична, людинотворча, яка полягає в конкретизації загальнолюдських цінностей щодо кожної людини; продуктом й одночасно творцем культури є людина; головне джерело культури – діяльність людини; культура вбирає в себе способи й результати діяльності людини.

Перш за все інноваційну культуру слід було б представити як явище професійне, оскільки саме професіонали, в якій би галузі вони не діяли, вносять нове в різні сфери суспільного життя – сфери праці, побуту, відпочинку, пізнання й спілкування.

Головне завдання, яке – стоїть перед системою управління освітою, створення комплексу соціально-економічних й організаційно-педагогічних умов, що дозволяють розкрити величезний потенціал соціальної енергії кожного конкретного педагога, а отже, і творчий потенціал саморозвитку кожного вихованця, школяра.

К. пед. н. Гордійчук О. Є.

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, Україна

ТЕЛЕБАЧЕННЯ – «ЖИВИЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ».

ЯКЕ ВОНО СЬОГОДНІ?

Взаємодія людини з засобами масової комунікації – реальність сучасного життя. Телебачення визначає характер культури, впливає на свідомість кожної людини, а дитини зокрема.

Аналізуючи психолого-педагогічну науку, варто сказати, що взаємодію між людиною і телебаченням досліджували Е. Дугін, С. Капіца, В. Вікторов, Л. Ніколаєв, І. Лукшин, В. Саппак, С. Умрейко, Ю. Шеркович, Л. Ірон, Л. Фрідріч, Л. Хюсмен, М. Лефковіц, Л. Волдер, Дж. Лайл, Х. Хофмен, Е. Паркер, В. Шрам, Г. Стейнер та ін. Телебачення як засіб всебічного впливу та морального розвитку вивчали Г. Лассуелл, Ю. Купер, М. Маклюен, П. Тайкенор, Дж. Донакю, У. Олаєн та ін.

Враховуючи те, що телебачення – один з постійних чинників, які впливають на дитину, важливо, на наш погляд, не лише вивчити можливості телебачення, але й умови, що сприяють позитивному його впливу на розвиток школяра. Адже кожна дитина, як і рослина, вважав французький педагог Селестен Френе, «... формує себе зсередини, і цей процес суворо індивідуальний. Такий один із законів життя. Зовнішні умови слугують дитині, як і рослині, матеріальною базою, звідки вона черпає ресурси, необхідні для її живлення і зростання. На нас лежать обов'язки наблизити до неї сприятливе живильне середовище».

Одним із найпопулярнішим «живильним середовищем», засобом, за допомогою якого здійснюється вплив на людину, є телебачення. Відповідно, напрошується висновок: яке телебачення – така людина. А далі, як наслідок, можна зробити ще один висновок, чому особа, вихована на сучасному телебаченні, морально й духовно спустошена. Бо через телеекран пропагується зло, насильство, ненависть. Наскільки це достовірно, ми вирішили перевірити.

Учням початкової школи було запропоновано провести дослідження: переглянути телепередачі й зафіксувати побачене в картках-таблицях:

Кількість випадків насилля, в яких:	Мультфільми	Кінофільми	Передачі для дорослих
Жертви відчувають біль			
Поганий кінець			
Насилля залишилось непокараним			
Насилля, яке здійснював негативний герой			
Насилля, яке здійснював позитивний герой			
Щасливий кінець			
Загальна кількість випадків насилля:			
Дата:	Час:	Назва передачі:	Прізвище:

Так, в один із вихідних днів, з 8.50 до 18.50, дітьми (28 учнів) було переглянуто: 5 мультфільмів, 5 кінофільмів, 3 передачі для дорослих. Загальна кількість випадків насилля, які були помічені дослідниками, просто шокує! Систематизувавши всі дані дослідження, констатуємо такі факти. За сюжетом мультфільмів дітьми зафіксовано – 30 випадків насилля, у кінофільмах – 45, у дорослих телепередачах – 26. І хоча з поганим кінцем було визначено тільки 2 кінофільми та 1 передачу для дорослих, проте насилля здійснювалося як негативними, так і позитивними героями, крім того, насилля залишалося непокараним. Прикро, але саме такі передачі пропонують до того ж методику скоєння злочину. Підсумком такого дослідження був практикум-аналіз сучасного кіно: як правило, це трафаретний детектив, в якому дуло пістолета направлене на глядача, вистріли, вбивства, втечі, переслідування, нестямні крики, верески і шокуюча червонюща кров (до речі, дитяче запитання: «Чи це по-справжньому?», з одного боку говорить про реалістичність зйомки, з іншого – вони хочуть заспокоїти себе після побаченого). А сцени неприкритого сексу, розпусти, шантажу, згубного впливу на сучасну «зелену молодь», в якій багато бажань, а розуму – поки що мало, призводять до проданої духовності й моралі, яку зараз маємо.

Навіть дитячі заморські мультики – і ті жахливі! Можливо хтось заперечить, бо за сюжетом, як правило, перемога добра над злом (хоч одне добре). Проте поки дочекаєшся тієї доброти, то надивишся на оскалені морди, булькаті очі, які теж стріляють, розмахують ножами. Який добрий слід вони можуть залишити в чистій юній душі?

Музичний супровід до більшості фільмів збуджує нервову систему глядача. Крім того, захоплення молоді сьогодні, однозначно, – другосортна естрадна пісня, що заповонила телеекрани.

А на що схожа наша з вами «мова калинова» в інтерпретації перекладачів єврофільмів та деяких ведучих, так званих «нових українців»? Ми навіть на підозрюємо, наскільки і теледія, і слова, і музика впливають на людину – вона мимоволі переймає їхній дух. Тобто, якщо фільм про війну, що можна бачити найчастіше, то глядач переймає войовничий агресивний дух. Тому пильність, спостережливість і критичність стосовно того, що сприймаємо через екран, не завадить зараз нікому. Однозначно, заразитися злом надзвичайно легко, а очиститися від нього ?..

Свого часу Симеон Полоцький, видатний український і білоруський педагог і просвітитель, сказав: «Найбільше треба охороняти дітей від поганих видо-вищ, бо як не личить гидке вимовляти, так і бачити...». Чи не простіше встановити певні моральні рамки, ніж провокувати гріхи?

Саме тому, як перспективу подальших досліджень у контексті окресленого напрямку, ми розглядаємо виокремлення провідних чинників моделювання та формування системи поглядів у дитини на світ, проведення спеціальних занять або таких видів діяльності, які б вчили школярів адекватно сприймати і аналізувати телевізійну інформацію.

ЗМІСТ

Вместо предисловия..... 3

ФОЛЬКЛОР: СЕМІОТИКА І КОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ

Богданова Ю. М. Сучасний міський фольклор: специфіка наративу 4

Карпович В. Е. Дослідження розвитку та функціонування народної пісні
Нижньої Наддніпрянщини (історіографія питання)..... 8

Марфобудінова М. М. До проблеми дослідження фольклору
Нижньої Наддніпрянщини..... 12

Старченко В. І. Вплив народного малярства на творчість
професійних митців України ХІХ – поч. ХХ ст. 17

Суслова Т. Н. Фольклоротерапия и национальная идентичность 20

УКРАЇНСЬКА ЛІНГВОСТИЛІСТИКА І КУЛЬТУРА МОВИ.

ТЕКСТ. ДИСКУРС. ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЯ

Струганець Ю. Б. Функціонування тематичної групи лексики
«Назви гравців футбольних команд» в українському спортивному дискурсі ... 24

Тимкова В. А. Професійна культура мовлення менеджера..... 28

Чепурко К. О. Порухення нормативних засад уживання прикметника
в сучасних українських газетах 31

УКРАЇНСЬКА МОВА І КУЛЬТУРА У КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДИНАМІКИ СУСПІЛЬСТВА. КРОС-ГАЛУЗЕВІ ВИМІРИ УКРАЇНІСТИКИ

Аксьонова В. І. Актуалізація соціокомунікативного контексту
національної гідності 36

Мафтин Л. В., Ткач В. В. Проблема білінгвізму
як актуальна проблема українознавства 39

НАЦІОНАЛЬНІ МОВИ, ЛІТЕРАТУРА І КУЛЬТУРА В КОНТЕКСТІ КОГНІТИВІСТИКИ ТА ЕТНОЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

Василевич Р. Я. Лінгвокультурологічні особливості
вербалізації концепту «жінка» в оповіданні Івана Франка «Ріпник» 43

Ваулина И. А., Гридина Т. А. Экспрессивное слово в свете показаний
языкового сознания 46

<i>Галацька В. Л.</i> Образна еволюція фольклорного елемента у романі П. Загребельного «Левине серце»	52
<i>Жуков Ю. Ю.</i> Функціонування концепту «Закон» в україномовній картині світу	55
<i>Кобзей Н. В.</i> Мовна картина світу натуралістичної прози Володимира Винниченка: етнолінгвокультурологічний аспект	58
<i>Коновалова Н. И., Лабзенко Е. А.</i> Социосемантика народной демонологии.....	61
<i>Шепель Ю. А.</i> Уровневое описание строя языка при этно-лингвокультурологическом подходе к функционально- семантическим полям	66

**ПРАКТИКА І МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МОВ,
ЛІТЕРАТУРИ ТА КУЛЬТУРИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ :
ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ**

<i>Судук І. І.</i> Специфіка викладання дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» студентам нафтогазового профілю	69
<i>Харіна О. І.</i> Особливості вивчення творчості А. С. Малишка в сучасній школі	76
<i>Харіна О. О.</i> Веб-квест як сучасна технологія навчання на уроках літератури.....	79

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МИСТЕЦТВА

(когнітивний, креативно-діяльнісний, мотиваційний та інші критерії)

<i>Ведмеденко Д. В.</i> Трансформація інноваційної культури учителя в умовах інформаційного суспільства	82
<i>Гордійчук О. Є.</i> Телебачення – «живильне середовище». Яке воно сьогодні?.....	85

Наукове видання

Мови видання: українська, російська

Збірник наукових праць

Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції

«РОЛЬ УКРАЇНОЗНАВСТВА
У ВИХОВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ
ТА ГІДНОСТІ НОВОЇ ГЕНЕРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ»

Дніпропетровськ, 14–15 листопада 2013 року

Окремі доповіді друкуються в авторській редакції

Організаційний комітет не завжди поділяє позицію авторів

За точність викладеного матеріалу відповідальність покладається на авторів

Відповідальний редактор Біла К. О.

Технічний редактор Єнішко М. Г.

Оригінал-макет Єнішко М. Г.

Здано до друку 18.11.13. Підписано до друку 21.11.13.

Формат 60x84¹/₁₆. Спосіб друку – різнограф.

Ум. др. арк. 4,59. Тираж 100 пр. Зам. № 1113-01.

Видавець та виготовлювач СПД Біла К. О.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 3618 від 06.11.09

Надруковано на поліграфічній базі видавця Білої К. О.

Поштова адреса: Україна, 49087, м. Дніпропетровськ, п/в 87, а/с 4402

тел. +38 (067) 972-90-71

www.confcontact.com

e-mail: conf@confcontact.com

